

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Dietrich Bonhoeffers Teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.
En jämförande studie.

The Theology of Dietrich Bonhoeffer and the belief, confession and faith of the Swedish church.
A comparative study.

Emelie Lundell

Termin: HT 2010

Kurs: RKT 145, Teologi, examensarbete, 15 hp

Nivå: Kandidat

Handledare: Bo Claesson

Abstract

The theology of Dietrich Bonhoeffer and the belief, confession and faith of the Swedish church. A comparative study

Author: Emelie Lundell

The aim of this paper is to compare the theology of Dietrich Bonhoeffer and the belief, confession and faith of the Swedish church in order to see similarity. The research questions that have been used are:

- 1: What is the main feature of Dietrich Bonhoeffers theology?
2. What are the main feature the belief, confession and faith of the Swedish church?
- 3: Which are the similarities between the main feature of Dietrich Bonhoeffers theology and the main feature of Swedish church belief, confession and faith?

The research method that has been used is comparative where the Dietrich Bonhoeffers theology is compared whit the Swedish church belief, confession and faith. This model has been the foundation model in this comparison.

In conclusion, this study of comparing the theology of Dietrich Bonhoeffer and the Swedish church belief, confession and faith in order to see similarity has shown that there are similarities. The study showed that there are several similarities but in three of them the similarities appear more clearly and that is in the thoughts about community, The Bible and Jesus Christ.

Keywords: Dietrich Bonhoeffer, The belief, confession and faith of the Swedish church, theology, Finkenwalde, resistance movement, comparison, similarity.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	1
1.2 Frågeställningar	1
1.3 Metod	2
1.4 Hypotes	2
1.5 Struktur	2
1.6 Avgränsningar	4
1.7 Forskningsöversikt	4
2. Dietrich Bonhoeffer	5
2.1 Uppväxt	6
2.2 Studietid	6
2.3 Doktorsexamen	8
2.4 Barcelona	9
2.5 Politiska förändringar	10
2.6 Finkenwalde	11
2.7 Motståndarbete	13
2.8 Teologi	14
3. Svenska kyrkan	18
3.1 Begrepp	19
3.1.1 Svenska kyrkan	19
3.1.2 Evangelisk Luthersk	21
3.1.3 Trossamfund	21
3.2 Tro, bekännelse och lära	22
3.3 Bekännelser	25
3.3.1 Trosbekännelser/dopbekännelser	25
3.3.2 Katekeser	25
3.3.3 Bekännelseskriterierna	26
3.4 Teologi	26
4. Slutdiskussion	29

5. Slutsats	39
6. Sammanfattning	40
6.1 Gemenskapstänkandet	41
6.2 Bibeln	41
6.3 Jesus Kristus	41
7. Framtida forskning	42
8. Litteraturförteckning	43
8.1 Teori och metod	43
8.2 Dietrich Bonhoeffer	43
8.3 Svenska kyrkan	43
8.4 Övrigt	44

1. Inledning

Ett projekt kan vara intressant och viktig ur flera aspekter. En aspekt är ur den rent personliga synvinkeln. För vid val av uppsatsämne tror jag att de allra flesta utgår från ett område där de har ett intresse och inom det området har en eller flera frågor som de vill ha svar på. För mig var det så eftersom jag redan på grundkursen i religion fick ett intresse för Dietrich Bonhoeffer och kände att om honom och hans tankar vill jag veta mer. Sen har det under årens gång utvecklats till att jag blivit nyfiken på vad av hans tankar det går att finna inom Svenska kyrkan. Jag har blivit nyfiken på vad jag skulle finna om jag jämförde Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

En annan aspekt på varför ett projekt kan vara intressant är det rent vetenskapliga, där det kan ligga i allmänhetens intresse att veta mer om ett ämne. Nu tror jag nog att mitt val av ämne troligtvis mest tilltalar de som redan har ett intresse inom religion. För trots Dietrich Bonhoeffers stora produktion av texter är han enligt min uppfattning mest känd inom kretsen av teologins, religionsvetenskapens och kyrkans område.

Min förhoppning är att de slutsatser jag kommer fram till i min uppsats skall leda till ett klagörande om det finns likheter mellan Dietrich Bonhoeffer och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Men förhoppning är också att det skall leda till att fler intresserar sig för detta och då eventuellt också arbetar vidare med frågeställningarna.

1.1 Syfte

Den här uppsatsens övergripande syftet är att urskilja och jämföra huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi och huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära med avsikt att se likheter.

1.2 Frågeställningar

För att kunna arbeta med syftet anser jag att det behövs tre frågeställningar:

1: Vilka är huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi?

2: Vilka är huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära?

3: Vilka är likheterna mellan huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi och huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära?

1.3 Metod

Metoden är att först beskriva huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi och sen beskriva huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Därefter kommer jag att jämföra dem för att kunna avgöra om min hypotes om att det finns likheter mellan Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska Kyrkans tro, bekännelse och lära stämmer. Genom att gå tillväga på detta sätt kommer jag kunna söka svar på mina frågeställningar.

1.4 Hypotes

Min hypotes är att det finns likheter mellan Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

Denna hypotes anser jag vara den mest relevanta för min tre delade frågeställning eftersom uppsatsens syfte är att jämföra huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska Kyrkans tro, bekännelse och lära med avsikt att se likheter och med hjälp av frågeställningarna ta reda vilka dessa likheter är.

1.5 Struktur

Innan jag gått in på redogörelsen över hur uppsatsen är strukturerad så anser jag att det är relevant att redogöra för strukturen av den process som föreligger själva skrivandet av uppsatsen.

För att komma fram till hur jag på det mest adekvata sättet skulle arbeta med den hypotes som jag fann vara den mest relevanta för mina tre frågeställningar har jag efter en genomgång av olika sorters metodböcker kommit fram till att Carl-Henric Grenholms *Att förstå religion: Metoder för teologisk forskning*, Åke Hultkrantz, *Metodvägar inom den jämförande religionsforskningen* samt Hans Rigenélls *Att beskriva och förklara: Vad det innebära inom olika forskningsområden*, var de mest relevanta att använda inom ramen för denna uppsats. Vilket då innebär att jag läste dessa böcker innan själva arbetet med att skriva uppsatsen startade. Därför kommer jag inte att direkt hänvisa till de ovan nämna böckerna genom fotnoter. Men eftersom de utgör en del av den grund jag tog avstånd från i själva strukturerandet av uppsatsen processen anser jag det vara högst relevant att ha med dem i litteraturförteckningen.

Ytterligare en bok som nämns i litteraturförteckningen men som jag heller inte direkt refererar till är Per Beskows, *Teologiskt lexikon*. Detta har sin förklaring i att jag använd denna bok som komplement till den övriga litteraturen för att på så sätt öka förståelsen av den.

Jag går tillväga som så att jag genom litteratur skriven av Dietrich Bonhoeffer själv men även litteratur skriven om honom söker finna själva huvuddragen i hans teologi. På vägen mot att finna huvuddragen i hans teologi kommer jag att göra en redogörelse för olika delar av hans liv. Detta för att jag tror att det är det bästa sättet att inom ramen för den här uppsatsen finna svaret på vad som är huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi. Under rubriken teologi, 2.8, knyter ihop redogörelsen över de olika delarna av Bonhoeffers liv och därmed redogöra för huvuddragen i hans teologi.

Nästa uppgift blir att jag med utgångspunkt i *Kyrkoordning för Svenska kyrkan: med kommentarer och angränsande lagstiftning* söker svaren på huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Motiveringen till det är det i kyrkoordningen står om Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Men för att kunna komma fram till huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära kommer jag att komplettera informationen jag finner i kyrkoordningen med annan relevant litteratur. Detta behöver jag göra eftersom Kyrkoordningen med dess bestämmelser och inledningar ger en begränsad bild av Svenska kyrkans tro och liv.¹ Under rubriken teologi, 3.4, kommer jag att knyta ihop redogörelsen över Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära och därmed redogöra för huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

I slutdiskussionen knyter jag ihop uppsatsens trådar genom att jämföra huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. För att då förhoppningsvis kunna urskilja eventuella likheter mellan Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Slutdiskussionens struktur kommer att ha karaktären av en löpande text utan rubriker. Detta för att underlätta flödet i diskussionen och därmed skapa en tydligare helhetsförståelse av uppsatsen.

Resultatet av mina undersökningar presenterar jag under rubriken slutsats, efter slutdiskussionen, i löpande text genom att först redogöra för huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi och efter det redogöra huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Därefter redogör jag för vad jämförelsen visade innan jag avslutningsvis redogör för om den metod jag använt mig av visat sig vara tillförlitlig eller inte.

Efter sammanfattningen avslutar jag uppsatsen med att ge förslag på, om jag kommer fram till att så är fallet, framtida forskning/uppslag till uppsatsämne inom området.

---

¹ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 40.

1.6 Avgränsningar

Jag kommer bara att ta upp huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi samt huvuddragen i Svenska kyrkans bekännelse och lära. Detta för att den tilldelade tiden för uppsatsen inte räcker till för att redogöra för alla drag i detalj.

När det gäller urvalet av den litteratur som är skriven om Dietrich Bonhoeffer samt den litteratur Dietrich Bonhoeffer själv har skrivit har jag valt ut den litteratur jag anser bäst svarar mot att söka svar syftet och frågeställningarna inom ramen för denna uppsats.

Jag tror att relevansen för den inte upptagna informationen är sådan att den hade lett till fler aspekter av eventuella likheter kunnat belysas. Men min övertygelse är att den inte upptagna informationen inte medför någon risk för att signifikansen för svaren på frågeställningarna i den här uppsatsen blir sämre utan den informationen. Däremot har den inte upptagna informationen den relevansen av att kunna utgöra en grund att ta avstamp från inför eventuella framtida uppsatser inom samma frågeställningsområde.

1.7 Forskningsöversikt

Redan på ett tidigt stadium i arbete med denna uppsats då jag precis börjat med en första litteratursökning kom jag fram till att det finns en mängd litteratur av och om Dietrich Bonhoeffer på flera olika språk. Utifrån detta anser jag mig kunna säga att det sedan tidigare föreligger en mängd forskning kring honom.

Det finns alltså mycket forskning om Bonhoeffer men enligt de eftersökningar jag gjort bland annat på International abstract samt bland uppsatser skrivna på universitet i Sverige har jag inte funnit att det finns skrivet något inom ramen för denna uppsats syfte. Denna upptäckt anser jag förstärker vikten av att göra jämförelsen mellan Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans, tro bekännelse och lära eftersom jämförelsen både bidrar med kunskap samt öppnar upp för framtida forskning.²

Det mest centrala om Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära står att läsa i *Kyrkoordning för Svenska kyrkan: med kommentarer och angränsande lagstiftning*. Eftersom jag kommer att utgå från just Kyrkoordningen i min jämförelse ser jag det inte som relevant att hänvisa till annan forskning om just Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära.

---

² Eftersökningarna gjordes 2010-06-16.

2. Dietrich Bonhoeffer

För de flesta med ett intresseområde inom teologin står det klart att det finns många kända teologer. Några har bara blivit kända för sin teologi, några bara för sin person. Men så finns det några som både har blivit kända för sin teologi och sin person och ett exempel på en sådan teolog är just Dietrich Bonhoeffer.³ Vilket förklarar att trots att han gick bort vid så unga år som 39 så var hans mycket händelserikt vilket avspeglas i nedanstående förteckning över hans liv.⁴

1906: Föds den 4 februari.

1923-27 Studerar teologi i Tübingen, Rom och Berlin, teologie doktor i Berlin

1928-29 Präst för utlandstyskar i Barcelona.

1930-31 Studerar vid Union Theological Seminary i New York.

1931 Kaplan i Berlin och påbörjar sitt ekumeniska arbete.

1933 Börjar arbeta för motståndsrörelsen inom kyrkan.

1933-35 Präst för utlandstyskar i London.

1935 Leder Bekännelsekyrkans prästseminarium i Finkenwalde.

1937 Prästseminariet. Stängs av polisen men det försätter att existera illegalt.

1939 Reser till New York men återvänder precis innan krigsutbrottet.

1940 Blir anställd av motståndsrörelsen med politiska uppdrag. Börjar att skriva boken *Etik*.

1941-42 Innehar konspiratoriska uppdrag för motståndsrörelsen vid resor till Schweiz, Norge, Sverige och Italien.

1943 Förlovar sig med Maria von Wedemeyer.

1943 Arresteras i april och förs till Tegelfängelset i Berlin.

1944 Överförs i oktober till Gestapos fängelse på Prinz-Albrecht-Straße i Berlin.

1945 Transporteras i februari till koncentrationslägret Buchenwald.

1945 Döms till döden av Hitler i april månad.

1945 Transporteras kort efter att han blivit dödsdömd till ett annat koncentrationsläger vid namn Flossenbürg.

1945 Den 9 april avrättas han.

Bonhoeffer var en evangelisk teolog. Från 1935 ledde han Bekännelsekyrkans prästseminarium i Finkenwalde. Bekännelsekyrkan var en rörelse inom den tyska evangeliska kyrkan under den nazistiska diktaturen vilken med framgång motverkade de regimtrogna Deutsche Christen. Bonhoeffer var en bestämd motståndare till den nazistiska regimen, han greps 1943 av Gestapo och avrättades kort före krigsslutet.⁵

---

³ Imberg, Rune, 2007, s. 102.

⁴ Lind, Martin, 2006, s. 190.

⁵ Ewald, Stefan, "Bonhoeffer, Dietrich" och "Bekännelsekyrkan", 1990, s. 52 samt s. 59-60.

Föregående rader är en ytlig redogörelse för vem Bonhoeffer var och inget man kan bygga en uppsats på men av de korta raderna tycker jag mig ändå kunna urskilja att det måste ha varit en både mångsidig och fascinerande man. För att få ökad förståelse för vem denna man var och vad hans teologi var så tror jag att man måste redogöra för hans liv i olika delar. Delar som var och en påverkat honom och som sammantaget ger skapar den man som med en anmärkningsvärd vitalitet, en ovanlig känslig natur och en kapacitet till att omvandla tankar till handling. Sammantaget var de dessa tre karaktäristiska som spelade starka roller i alla delar av Dietrich Bonhoeffers karriär.⁶

2.1 Uppväxt

Bonhoeffer och hans tvillingsyster Sabine föddes den 4 februari 1906 i Breslau, Tyskland. De föddes i en stor familj om 8 personer. Familjen var kultiverad och av övre medelklass. Hans pappa Karl Ludwig var en välkänd psykolog och av stor auktoritet inom psykiatri och neurologi. Bonhoeffers mamma var född Hase. Hennes pappa hade varit kaplan till kejsaren och hennes farfar var den kända 1800-tals kyrkohistoriken Karl von Hase. Bonhoeffers mamma hade avlagt lärarexamen. Detta var något ovanligt för kvinnor på den här tiden. Moderns examen möjliggjorde att hon undervisade barnen i hemmet. Vid varje läsårskifte fick barnen redogöra för sina kunskaper för skolmyndighetens lärare. Modern undervisade även andra barn i grannskapet och de flesta av hennes elever hade höga betyg vilket resulterade i att de var möjligt för flera av dem att hoppa över flera skolklasser. Detta resulterade i en tidigare studentexamen och då även för Bonhoeffer som kunde ta studenten redan vid 17 års ålder.⁷

Till Berlin flyttade familjen 1912 där pappa Karl Ludwig blev professor i psykiatri på universitetet där. Det var en god miljö att växa upp. Så Bonhoeffers uppväxt i denna gynnsamma atmosfär av Tysklands finaste liberala tradition och i en familj där kärlek och glädje var kopplad till vederbörlig etisk ansvarsfullhet medförde att Bonhoeffer blev både fysiskt och psykiskt stark. Förutom att vara en god student kom Bonhoeffer både att bli duktig inom sport och på att spela piano.⁸

2.2 Studietid

Direkt efter att Bonhoeffer som endast 17 år tagit studenten begav han sig till Tübingen för att studera teologi. Att valet av studieort kom att falla på just Tübingen berodde på en

---

⁶ Godsey, D., John, 1960, s. 20.

⁷ Ibid., s. 19.

⁸ Ibid.

tradition inom familjen där man skulle studera i den stad där ens far hade studerat. I samma stad bodde även Bonhoeffers farmor som då var i en ålder av 80 år. Hos henne kom Bonhoeffer att bo periodvis. Trots ålderskillnaden kom dessa båda att utveckla en djup och intellektuell relation som kom att vara ända fram till farmoderns bortgång. Bonhoeffers teologistudier i Tübingen var hans första möte med den akademiska teologin. Han tog noggrant åt sig grunderna utan att binda sig för någon särskild inriktning. Hans strävan var att komma åt en mer allmän orientering. En teolog som kom att sätta spår hos Bonhoeffer var bibelvetaren Adolf Schlatter. Vid sidan av litteratur om Luther så var Adolf Schlatter den teolog som var mest läst av Bonhoeffer⁹

När Bonhoeffer hade studerat i Tübingen under ett drygt år så skrev han in sig vid universitetet i Berlin.¹⁰ Men innan han beger sig till Berlin kommer Bonhoeffer att tillbringa en termin i Rom. Han beger sig dit tillsammans med sin äldre bror Klaus. Rom var för många tyskar i Bonhoeffers ålder ett tveklöst intellektuellt och kulturellt centrum. Redan under slutet av 1800-talet utgjorde Rom med sina pampiga byggnader, sin historia och litteratur en stark påvekan i Tyskland. Detta berodde främst på det för Tyskland ofördelaktiga fredsfördraget i Versailles vilket gjorde att de större städerna som Paris, London och New York inte fick så stor påverkan. Eftersom dessa städer påminde alltför mycket om Tysklands förluster och misstag. Fast det var inte bara för Roms starka påverkan på tysk kultur som Bonhoeffer kände sig nöjd med att få resa till denna stad. Det var nämligen så att det även fanns ett släktargument för att resa till Rom. Staden var förknippad med hans mors sida av släkten. För det var så att hans gammelmorfar hade varit i staden inte mindre än 20 gånger. Vilket kan förklara Bonhoeffers mors starka uppmuntran till Romresan.¹¹

Under sin resa till Rom besöker Bonhoeffer Vatikanmuseet och studerar där den antika skulpturen Laokon. Detta möte med denna skulptur kommer alltid att finnas kvar hos Bonhoeffer. När han många år senare sitter i fängelse skriver han om Laokon i brev till en god vän och funderar på om denna statys vädjande om medlidande. I det ligger något sunt mänskligt men själv vill inte Bonhoeffer vare sig tala eller skriva om sitt eget lidande. Bonhoeffer funderar till och med på om denna ”antikens smärtoman”, som enligt den vanligaste tolkningen återger en man som försöker rädda sina två söner under det att alla är intrasslade i två stora orrar, skulle kunna vara förebild för senare tiders Kristusbilder.¹²

---

⁹ Lind, Martin, 2006, s. 20.

¹⁰ Godsey, D John, 1960, s. 20.

¹¹ Lind, Martin, 2006, s. 21.

¹² Lind, Martin, 2006, s. 21-22.

Efter resan till Rom så beger sig alltså Bonhoeffer till Berlin för att fortsätta sina studier i teologi. Så under åren 1924-27 befinner hans sig vid universitet där för att vid en så låg ålder som 21 avlägga doktorsexamen.¹³ På universitetet i Berlin fanns den ålderstigna men världsberömda professorn i kyrkohistoria Adolf von Harnack. Denne man kom att bli så imponerad av Bonhoeffers arbete att han med stor iver försökte övertala honom att specialisera sig på just kyrkohistoria.¹⁴ Men trots att Bonhoeffer kom att tillhöra Harnacks seminarium i minst tre terminer och fick de grundläggande studierna i kyrkohistorien, främst den tidiga kyrkans.¹⁵ Så blev detta ämne inte det som kom att intressera Bonhoeffer mest utan det var systematisk teologi. Professorn i detta ämne, Reinhold Seeberg var den man som Bonhoeffer kom att ha som handledare för sin teologi doktors examen.¹⁶

Förutom Seeberg kom Adolf Deissman som var professor i Nya testamentet att få stor betydelse för Bonhoeffer. Professor Deissman engagerade sig ekumeniskt och deltog i de stora ekumeniska mötena *Life and Work* i Stockholm 1925 och 1927 *Fait and Order* i Lausanne. Senare kom Deissman att genom goda rekommendationer öppna upp vägen för ekumeniska kontakter för Bonhoeffer.¹⁷

2.3 Doktorsexamen

Den doktorsavhandling som Bonhoeffer började arbeta på redan som 19 åring handlade om kyrkan, om de heligas gemenskap. Bonhoeffer ville beskriva kyrkan sociologiskt som en faktisk företeelse men också försöka förstå kyrkan som den skildras i bibeltexterna. Det kan tyckas lite märkligt med den person, Seeberg, som inte hade gett honom så bra betyg var den han skulle välja som handledare.¹⁸

1927 vid den ringa åldern av 21 år så lägger då Bonhoeffer fram sin avhandling, *Sanctorum Communio: a Dogmatic Investigation of the Sociology of the Church*, (*Sanctorum Communio: Eine dogmatische Untersuchung zur Soziologie der Kirche*). Av Karl Barth kom detta arbete att kallas för ett ”teologiskt mirakel”.¹⁹

Bonhoeffer menar i doktorsavhandlingen att kyrkans uppgift skall förstås i ett socialt perspektiv. Redan i hans avhandling kan man se det som mycket senare framkommer i fängelsebrevet. Det att kyrkan lever för andra, att Jesu vänner är kallade att ge sitt liv för andra. För människan kan bara dens stora befrielse ges enskilt, (pro me), men också endast

---

¹³ Lind, Martin, 2006, s. 31.

¹⁴ Godsey, D., John, 1960, s. 20.

¹⁵ Lind, Martin, 2006, s. 32.

¹⁶ Godsey, D., John, 1960, s. 20.

¹⁷ Lind, Martin, 2006, s. 33.

¹⁸ Ibid., s. 36.

¹⁹ Godsey, D., John, 1960, s. 22.

utifrån, (extra me). Det är så att människan måste få höra att skulden tas från just den människan och inte från människor i allmänhet. Detta leder till att kyrkan är nödvändig. Men det kan inte vara en kyrka i allmänhet utan en konkret kyrka. Det måste nämligen vara så att en konkret människa säger de befriande orden till den enskilde.²⁰

Sanctorum Communio representerar Bonhoeffers oberoende bidrag till den nya teologiska rörelsen vilken kämpade mot övertron till 1800-talets konsekvensteologi genom en ny och frisk förståelse av Guds värld.²¹

2.4 Barcelona

Fyra veckor efter det att Bonhoeffer avlagt sin doktorsexamen avlade han den så kallade första examen inför de kyrkliga myndigheterna. Han hade då fullgjort prov i de praktiska teologiska färdigheterna som en präst skulle kunna. Detta innebar att han kunde gå vidare till att bli präst. I och med denna händelse gör Bonhoeffer att val att inte bara verka i den akademiska världen utan även inom kyrkan. Året efter det avlagda provet skall prästkandidaten tjänstgöra ett år under handledning. Denna tjänst kallas för Vikariat. För Bonhoeffers del kom detta år att bli i Barcelona. En stad som han själv nog inte hade valt. Men det var den Tyska evangeliska kyrkan som hade sista ordet angående vikariatplacering.²²

När året i Barcelona är över väljer Bonhoeffer att komma tillbaka till universitet och blir assistent i Berlin. Under återstoden av sitt liv kom Bonhoeffer att hela tiden pendla mellan det akademiska livet och det kyrkliga. Allt eftersom åren gick kom han även att allt mer fundera över och se sambanden samt relationen emellan den teologiska reflektionen och universitetets ram samt det pastorala arbetet i kyrkan med förkunnelse, sakrament och utgivande tjänst.²³

När Bonhoeffer varit en tid vid universitetet så kom han allt mer att få funderingar på om det inte var dags att åka utomlands igen. Dessa funderingar ledde fram till att han kom att hamna i New York vid Union Theological Seminary. Hans vistelse där möjliggjordes genom ett stipendium.²⁴

Efter resan till New York var det dags för Bonhoeffers prästvigning. Ett år tidigare hade han blivit nekad eftersom han då inte fyllt 25 men den 15 november 1931 var det alltså dags att i Matteuskyrkan i Berlin prästvigas. Att äntligen få prästvigas var viktigt för

---

²⁰ Lind, Martin, 2006, s. 36-37.

²¹ Godsey, D., Johan, s. 26.

²² Lind, Martin, 2006, s. 37-39.

²³ Ibid., s. 42.

²⁴ Ibid., s. 43.

Bonhoeffer för uppdraget att ge evangelium till folket hade givits åt honom på ett tydligt sätt. Han hade blivit kallad av sin kyrka. Vigningen och kyrkans kallelse blev avgörande för Bonhoeffer eftersom då kom all hans egen osäkerhet att övervinnas och ge honom frimodighet.²⁵

2.5 Politiska förändringar

När Bonhoeffer återvänder till Tyskland efter sitt år i New York har nazisterna redan hunnit förändra en hel del i hans hemland. Detta har skett att de genom att övertyga fler och fler om att det demokratiska samhället har misslyckats. Det var nämligen så att samhället var i oordning efter det att det demokratiska styrelseskicket som tillämpats i Tyskland under Weimarrepubliken misslyckats, vilket gav ekonomisk obalans och en växande arbetslöshet. Det rådde oro både i landet och inom kyrkan. Det var allt detta kaos som gjorde att människor längtade efter en stark ledning vilket gynnade nazismen. Även inom universitetet hade det kommit att uppstå oro. De judiska studenterna kom att råka mycket illa ut. Mitt i denna oroliga tid kom Bonhoeffer att både få ett erbjudande om att bli assistent i systematisk teologi vid universitetet i Berlin samt ett erbjudande om att bli studentpräst vid tekniska högskolan. Detta dubbla erbjudande passade Bonhoeffer bra för han såg sin chans att både kunna verka inom universitetet och inom kyrkans så han tackade ja till båda uppdragen²⁶

Den 30 januari 1933 bildar Hitler regering på uppdrag av president Hindenburg. Bara två dagar efter denna händelse var det sedan länge planerat att Bonhoeffer skulle tala i radio. Hans tal skulle handla om ledarbegrepp hos den unga generationen. Men radiosändningen avbröts och den mest kritiska delen av hans tal kom aldrig att sändas. Detta tal som var så uttryckligen en kritik av hela Führertanken var så långt ifrån politiskt korrekt man kan komma under rådande tider.²⁷

Några månader efter Hitlers maktövertagande presenterades den så kallade arierparagrafen. Vilken innebar att judar inte fick inneha tjänst i den tyska staten. Mot detta reagerade Bonhoeffer och skrev en artikel om kyrkan och judefrågan.²⁸ Orsaken till Bonhoeffers agerande var att denna arierparagraf blev en utmaning för kyrkan eftersom kyrkan tvingades ta ställning till staten. Det är så att den Lutherska kyrkan anser sig av tradition förhindrad att ingripa i politiken så länge som staten gör det den skall. Alltså så länge staten är den som upprätthåller ordningen. När den första sanktionen kom mot judarna så var den enbart politiska och kyrkan agerade inte men när staten sa åt kyrkan så agerade

---

²⁵ Lind, Martin, 2006 s. 52-53.

²⁶ Ibid., s. 51.

²⁷ Ibid., s. 58-63.

²⁸ Ibid., s. 63.

Bonhoeffer. Han menade inte att göra ett utfall mot tyska kristna utan han gör ett noga formulerat teologiskt angrepp på arierparagrafen vilket är grundat på hans uppfattning om kyrkans natur.²⁹

Bonhoeffer upplever att ju mer han uttrycker sin åsikt om vad han tycker om nazismen så blir han allt mer isolerad och ensam. Han beger sig 1933 till London för att där arbeta som församlingspräst åt utlandstyskar. Men redan kort efter att han anlänt dit börjar han tveka om det verkligen var rätt av honom att åka från Tyskland. Han känner att han behöver få råd i frågan och skriver ett brev till Karl Barth. Denne uppmanar honom att omedelbart bege sig tillbaka till Tyskland. Men trots denna starka uppmaning så väljer Bonhoeffer att stanna i London i hela två år.³⁰

2.6 Finkenwalde

Böckerna *Efterföljelse* och *Liv i gemenskap* är de två böcker som är Bonhoeffers mest kända. Båda dessa böcker är förknippade med Finkenwalde. Det var där som Bonhoeffer ledde en prästutbildning och i denna miljö kom dessa båda böcker att växa fram.³¹

De flesta protestanter i Tyskland i början av 1900-talet tillhörde någon av de landsortskyrkor som skapats genom sammanslagningar av lutherska respektive reformerta kyrkor i början av 1800-talet. Det kom att bli så att många människor på grund av dessa påtvingade kyrkounioner hellre valde att bli lutheraner eller till och med att emigrera. Efterhand kom det till kännedom vid dessa unierade landsortskyrkor att den teologiska utbildning som gavs vid universiteten inte var tillräcklig för att kunna tjänstgöra som präst. Viket medförde att ett krav infördes om att för att kunna tjänstgöra som präst så måste man även studera vid ett prästseminarium.³²

1933 när Hitler tog makten över Tyskland så ansåg hans sig även behöva ha makten över kyrkorna. Det var som en reaktion på nazifieringen av det tyska kyrkolivet som Bekännelsekyrkan kom att växa fram. På den teologiska fronten var kyrkan influerad av den reformerta professorn Karl Barth för vilken även var en av ledarena för Bekännelsekyrkan. Men vid sidan av honom fanns även Bonhoeffer.³³

Den av Hitler understödde riks-biskopen Ludwig Müller, ledare för den gammalpreusiska unionen kom i mars månad 1934 att stänga flera prästseminarier. Det var i

---

²⁹ Robertson, E.,H., 1969, s. 44-45.

³⁰ Lind, Martin, 2006, s. 74-75.

³¹ Johansson, Torbjörn, 2007, s. 29.

³² Ibid., s. 107.

³³ Ibid., s. 107-108.

samband med denna händelse som den tyska Bekännelsekyrkan, die Bekennende Kirche, beslutade sig för att starta hela fem prästseminarier.³⁴

När Bonhoeffer drog igång sitt arbete med Bekännelsekyrkan var han både ung och pådrivande och därmed en självskriven ledare för ett av prästseminarierna. Han kom att leda det seminariet som låg i Finkenwalde. Inte mindre än 700 elever kom att undervisas på de 5 seminarierna. Men det måste påpekas att det var med en stor risk som studenterna studerade där och under andra världskriget kom många av dem att få sätta livet till. Det var seminarierna som kom att bli den mest framgångsrika delen av Bekännelsekyrkan. På hösten 1937 stängde Gestapo seminariet i Finkenwalde. Det arbete som Bonhoeffer la ner med att utbilda blivande präster hade under hela hans liv mer eller mindre förberetts genom hans studier både i Tyskland och utomlands samt hans stora kontaktnät.³⁵

Man skulle ju kunna tro att Bonhoeffer skulle ha blivit frustrerad av att Gestapo la sig i verksamheten och försökte få den att försvinna, men tvärt om så tyckte Bonhoeffer att detta var av helt underordnad betydelse. Han hade ett ärende och det var att skriva *Efterföljelse*, en bok ur vilken han under de fem seminariekurserna föreläste. Några av de teman som förekommer i boken är: Kristi efterföljelse, den synliga kyrkan, det nya livet enligt Paulus, den konkreta etiken enligt Paulus, församlingsuppbyggandet och församlingstukt i Nya testamentet. Gestapo lyckades heller inte få Bonhoeffer att inte skriva boken för när de i september 1937 stängde Finkenwalde så hade boken redan gått i väg på tryck. Så under tiden som Finkenwalde var öppet så skrev alltså Bonhoeffer *Efterföljelse* och efter att det stängts så skrev han *Liv i gemenskap*. Långt innan han skrev den boken hade han fått förfrågningar att skriva om det kommunitetsliv i Finkenwalde som boken handlar om. Skriva ner om det han praktiserat med sina elever men han såg sig inte tvungen att göra det då men när Finkenwalde stängdes ansåg att han behövde skriva ner det.³⁶

Även om Gestapo stängde seminariet i Finkenwalde så försvann inte utbildningen helt utan den kom att flytta till Hinterpommen och fortsatte där under liknande om än enklare former i ytterligare 2,5 år. De studenter som gick utbildningen kom även att verka som ett slags hjälppräster i närliggande församlingar. Men 1940 satte Gestapo punkt även för utbildningen i Hinterpommern. Det var dock inte bara själva utbildningen som stoppades utan även Bonhoeffer förbjöds att tala på grund av ”folkomstörtande verksamhet” som Gestapo uttryckte det.³⁷

---

³⁴ Imberg, Rune, 2007, s. 107.

³⁵ Ibid., s. 110.

³⁶ Ibid., s. 113.

³⁷ Johansson, Torbjörn, 2007, s. 30.

Det som var det unika med Bekännelsekyrkan var att den kom att stanna kvar i sin gamla landskyrka och på samma gång så kom man att bygga upp en självständig parallellstruktur inom flera områden som t.ex. prästutbildningen.³⁸

2.7 Motståndarbete

För både Bonhoeffer och det flesta andra människor under den här tiden så kom kriget att ta allt mer tid i anspråk. För Bonhoeffers del ledde det till att kyrkokampen hamnade i skymundan och Bekännelsekyrkan fick allt mindre utrymme att verka i. Bonhoeffers möjligheter att arbete förminskades allt mer och från och med 1940 så kom han inte att inneha några egentliga uppdrag.³⁹

Redan under hans livstid så väckte Bonhoeffers beslut att ingå i en grupp som planerade attentat mot Hitler reaktioner. Under 1942 gjorde Bonhoeffer en resa till Norge för att där bland annat träffa biskop Eivind Berggrav. Denna resa kom Bonhoeffer att göra tillsammans med Helmuth von Moltke. De var båda helt eniga om att något måste göras åt situationen men däremot var de inte det minsta eniga om hur detta skulle göras. Bonhoeffer var helt på det klara med att det var i sin ordning att få bort Hitler genom att bruka våld mot denne.⁴⁰

Under hela kriget kom Bonhoeffer att leva ett slags dubbelliv och ju längre tiden gick ju mer kom han att dras in i de sammansvurnas grupp.⁴¹ Bonhoeffer kom i kontakt med motståndsgruppen som fanns inom det tyska kontraspionaget inom Abwehr och började arbeta för dem. Dessa kom att göra flera attentatsförsök mot Hitler men utan att lyckas. Gestapo hade ingen kontroll över Abwehr men trots detta kände de på sig att de gjorde något Gestapo inte gillade så de fattade misstankar mot organisationen. Denna misstanke ledde bland annat till att Bonhoeffer kom att arresteras den 5 april 1943. Han placerades i militärfängelset Tegel. När det blev ett nytt attentat på Hitler 1944 så flyttades Bonhoeffer över till Gestapos eget fängelse på Prinz-Albrecht-Straße i Berlin. I detta fängelse stannar hans till det att bombningarna över Berlin startar. Bonhoeffer flyttas då till koncentrationslägret Buchenwald och därifrån vidare till Konzentrationslägret i Flossenbürg där han hängs den 9 april 1945.⁴²

På grund av att Bonhoeffer var knuten till det militära kontraspionaget Abwehr så kom hans frånvaro från den vanliga militärtjänsten att bli laglig. Genom olika kontakter fick han

---

³⁸ Imberg, Rune, 2007, s. 108.

³⁹ Lind, Martin, 2006, s. 153.

⁴⁰ Johansson, Torbjörn, 2007, s. 32-33.

⁴¹ Lind, Martin, 2006, s. 154.

⁴² Johansson, Torbjörn, 2007, s. 34-35.

vistas på Benediktinerklostret Ettal i Bayern. Hos munkarna där kom han att vistas periodvis för att både skriva och forska. Han kom även att bo hos några bekanta i Pommern samt en del hos sina föräldrar. Mellan sina olika boplatser kunde Bonhoeffer resa på tjänstebiljett som uppdragsgivare till det militära, hemliga överkommandot. Det var under den här perioden av sitt liv som Bonhoeffer påbörjade arbetet med boken *Etik*. Den bok som han själv kom att uppfatta som sitt stora livsverk.⁴³

Sägas bör att det i Bonhoeffers liv inte bara fanns teologi och hårt motståndarbete under krigsåren utan det fanns även tid för kärlek. För strax innan Bonhoeffer sattes i fängelse kom han att förlova sig med den hälften så gamla Maria von Wedemeyer. Hon var barnbarn till Ruth von Kleist-Retzow som Bonhoeffer hade bott hos under den tid då han arbetade med prästseminarierna. Under hela Bonhoeffers fängelsetid kom han att brevväxla med sin trolovade.⁴⁴ De båda hade träffats redan när Maria var ett litet barn men när hon var 18 år infinner sig plötsligt en förälskelse mellan dem båda. Motståndet till deras kärlek var dubbel. Både i form av den stora ålderskillnaden samt Bonhoeffers uttalade politiska åsikter. För även om Marias familj har samma sympatier som Bonhoeffer så är de ändå rädda för vad som skulle kunna hända med dem om Bonhoeffer råkade illa ut. Därför förlovar sig de båda i hemlighet och det dröjer innan familjerna får veta om det. De lovar att vänta med bröllop till tiderna blivit annorlunda. Men något bröllop blir det aldrig för Bonhoeffer kommer inte levande ut ur fängelset.⁴⁵

2.8 Teologi

Det är på samma sätt både nödvändigt och riskabelt att läsa Bonhoeffer i ljuset av hur hans liv slutade. Risken ligger i att allt hans skrev får legitimitet i ljuset av att han blev avrättad av naziregimen.⁴⁶ Hela hans teologi behöver granskas enligt de principer Paulus angett i 1 Tess 5: 21, ”Pröva allt” och behåll det goda.⁴⁷ Fast det bör poängteras att hela Bonhoeffers teologi inte är en skrivbordsprodukt. Eftersom hela hans teologi har tillkommit under en farlig och osäker period av Tysklands historia. För det var ju just Bonhoeffers benägenhet att i handling göra det han trodde på som gjorde att regimen i Tyskland under den här tiden kom att ogilla honom så starkt.⁴⁸

---

⁴³ Lind, Martin, 2006, s. 155.

⁴⁴ Johansson, Torbjörn, 2007, s. 31-32.

⁴⁵ Lind, Martin, 2006, s. 181.

⁴⁶ Imberg, Rune, 2007, s. 119-120.

⁴⁷ Ibid., s. 120.

⁴⁸ Ibid.

Men kanske är det ändå så att det mest imponerande med Bonhoeffer är att hans eget liv inbjuder till kommentarer till hans teologi. Bonhoeffer levde nära Gud och var ur djupet involverad och lärde sig vad hemligheten av vad frihet innebar.⁴⁹

Bonhoeffers verksamma period kom att infinna sig mellan de två stora världskrigen vilket kom att innebära att han kom att arbeta med frågor som fanns på agendan för denna tid. Som vi redan sett så var hans bakgrund bestämd av i huvudsak liberalteologin. Det som menas med liberal för den här tiden i den tyska teologin är det som formades av framstående teologer som Albrecht Ritschl, (1822-1889), och anhängaren till honom Adolf von Harnack, (1851-1930). Den liberala teologin som man ser hos Harnack hade en karaktär av apologetisk profil. Med detta menas att man ville påvisa att kristendomen har ett bestående värde även efter det att den fått kritik av vetenskapen.⁵⁰

Eftersom man brukar räkna 1920-talet som en gräns för den så kallade liberalteologiska traditionen vilken Adolf von Harnack var företrädare för så kan man säga att när Bonhoeffer kom till Berlin så trädde han rakt in i en historisk konflikt mellan olika teologiska skolor. Detta betydde att hans grundläggande studier i teologi sammanföll med uppbrottet från en tradition och början på något helt nytt.⁵¹ Den liberalteologiska teologin kom att under 1900-talet få möta kritik och då särskilt genom den dialektiska teologin. I kritiken mot liberalteologin låg argument om att liberalteologernas bibeltolkning hade karaktären av att vara tillrättalagd och att den såg förbi viktiga delar av den kristna tron samt den hade hämtat sina etiska ideal från 1800-talets livsstil.⁵² Den dialektiska teologin vilken var en riktning som uppstod runt 1920 inom en tyska evangeliska kyrkan menar att varje mänsklig kunskapsform och religion är helt otillräcklig för att förstå Gud. Eftersom Gud är bortom allt. Namnet dialektiskt kommer av att genom uppenbarelsen går Gud in i dialog med människan. En betydande föregångare till riktningen är Kierkegaard. Den dialektiska teologins främste företrädare var Karl Barth.⁵³

Denna strid på 1920-talet kom att utgöra en slags vändpunkt i västerländsk teologi där en rad olika faktorer spelade in. Professor Harnack vid universitetet i Berlin som var en förgrundsfigur inom liberalteologin arbetade för att bedriva en vetenskaplig teologi som kunde vinna respekt också bland icke teologer. Hans tes var att ingen på universitetet eller i samhället i övrigt skulle se på teologi som en mindre vetenskaplig syssla. Vilket medförde att man måste ställa sig kritisk till alla texter som beskrev ett gudomligt väsen med

---

⁴⁹ Godsey, D., John, 1960, s. 281.

⁵⁰ Johansson, Torbjörn, 2007, s. 35-36.

⁵¹ Lind, Martin, 2006, s. 32.

⁵² Wilhelmsson, Håkan, E., "liberalteologi", 1997, s. 283-284.

⁵³ Ibid., "dialektisk teologi", s. 88-89.

utomvärldslig kraft och förmåga. Kyrkans historia var en historia som avlägsnat sig från det ursprungliga och det mycket enklare budskap Kristus förkunnar. Harnack menade att han kunde skildra den lära Jesus från början förmedlat. Denna lära behövde inte utgå från utomvärldsliga fenomen utan så enkelt att den låg öppen för alla. Kritikerna och motståndarna till Harnack menade att evangelierna är centrum för allt. Centrum för allt är den berättelse om hur Jesus tillfångatas, hånas, torteras, avrättas och hur Gud på tredje dagen ger Jesus nytt liv. Kritikerna menade att den som säger sig vara en Jesu vän, alltså en kristen bör utgå från denna berättelse och förståelsen av den.⁵⁴

En av kritikerna till Harnack är Karl Barth. Han menade att man inte skall utgå från kända tankemönster utan från det oförståliga. Det att Gud överhuvudtaget sagt eller gjort något i människornas värld. När Bonhoeffer kom i kontakt med Barths texter blir detta mycket intellektuellt omvälvande för honom. Men det blir inte så att denna djupa påverkan som dessa texter gör på honom kommer att innebära ett brott mot hans lärare Harnack eller hans handledare för doktorsexamen, Seeberg. Det är inte heller så att den inverkan som Barths texter ger gör Bonhoeffer helt okritisk mot Barth för även om Bonhoeffer ofta i sina egna texter relaterar till Barth så gör han det inte alltid positivt.⁵⁵

Genom den starka inverkan som Barth hade på Bonhoeffer så kan man faktiskt säga att han mer eller mindre utgick från dennes teologi även om han ändrade på den så byggde han ändå vidare på den. Ur denna synvinkel var Bonhoeffer efterbarthian. Men i denna utveckling av Barth så kom Bonhoeffer ändå alltid att hålla kvar vid den liberala teologin så som den var hos Harnack. I Barths texter lärde sig Bonhoeffer den religionskritik som kom att ta död liberalteologin men han höll ändå kvar vid Harnacks oförnekliga ärlighet i sitt teologiska tänkande. Bonhoeffers uppfattning av kyrkan har hjälp till att se kyrkans plats i en icke-religiös värld. När Bonhoeffer analyserade etiken så talade han om Kristi makt att forma en människa efter hennes natur samt hur Kristus innehar makten att rusta människan för ett liv i den moderna världen. När Bonhoeffer utformade sin kristologi kom han att använda sig av både av de existentialistiska filosoferna och av fackteologernas tankar samt den troendes erfarenheter.⁵⁶

Det var av sin handledare för sin doktorsexamen, Seeberg som Bonhoeffer kom att lära sig att ta det sociala livet på allvar. Varje tolkning har sin sociala bas. Det är därför som

---

⁵⁴ Lind, Martin, 2006, s. 34.

⁵⁵ Ibid., s. 35.

⁵⁶ Robertson, E., H., 1969, s. 76-77.

uppmärksamhet kring det sociala livets påverkan är avgörande. Idag skulle man kalla detta för kontextuell teologi, men den termen fanns inte på denna tid.⁵⁷

I Bonhoeffers teologi så intar hans kristologi en central plats. I grunden säger han att Kristus verkligen är sann Gud och sann människa. Han utgår från en negativ och en positiv kristologi och där emellan skall det obegripliga bli begripligt. Den negativa klargör vad som inte får sägas om Kristus och det är först när denna utvecklats som den positiva kan utvecklas vilket sker i samspel med den negativa. Bonhoeffer menar att den negativa och den positiva kristologin fungerar som yttre gränser för inom vilket man skall förstå att det är för lite att säga att Kristus uppenbarar Gud för oss. Det är istället Gud som inkarneras och kommer oss till mötes. På samma gång bekänner han att Jesus är sann människa.⁵⁸

Man kan säga att Bonhoeffers teologi är en teologi av åtagande och engagemang. För att vara en kristen är att ha ett åtagande och vara engagerad i ett sätt att leva i världen. Detta sätt är Guds eget sätt på vilket han har uppenbarat sig i Jesus Kristus. Detta förhindrar ett slags åskådarattityd gentemot världen och någon slags hävdvunnen och perceptuell ansats till prästämbetet. Den roll som Gud spelar i alltings schema måste kyrkan omvärdera i samhanget och räckvidden av frälsningen och komma fram till en mer realistisk värdering men ändå vital värdering. Kyrkan måste på nytt lära sig att Guds huvudsakliga intresse är med/för denna värld och måste bli villig att riskera sin egen existens för världens sak. Kyrkan måste bli redo att agera ansvarsfullt för mänskligheten även intill döden av många av dess omhuldade idéer och traditioner. Endast genom att förlora sig själv genom att inte bry sig om sina egna behov, problem, synder och rädslor så kan kyrkan hinna upp Guds väg fram till Messias tilldragelse.⁵⁹

Bonhoeffer finner hos Schlatter en respektfullhet för det ”naturliga rummet”, en respekt för en mer varierad åskådning av verkligheten. Det inger inte förtroende att avbilda världen i svart eller vitt. Det skulle vara att fara med osanning om man valde att återgiva människans hela liv som en del av ”syndens natt”. Det är lika med att både förneka sig själv och Gud samt att förneka världen sådan som den faktiskt är. Från denna åsikt är det nära till Bonhoeffers idé om att förstörelsen av det naturliga betyder förstörelse av livet vilken han utvecklar i boken *Etik*.⁶⁰

---

⁵⁷ Lind, Martin, 2006, s. 33.

⁵⁸ Johansson, Torbjörn, 2007, s. 51-54.

⁵⁹ Godsey, D., John, 1960, s. 281.

⁶⁰ Lind, Martin, 2006, s. 20-21.

3. Svenska kyrkan

Frågan om kyrkan behöver en teologi skulle troligtvis ingen ha ställt sig för 1000 år sen. För då var det helt självskrivet att kyrkan var i behov av vetenskaplig reflexion över sina verksamheter. Människorna som levde då visste att det behövdes kunskap för att kunna göra den nödvändiga tolkningen av bibliska och kyrkliga texter. Det var på grund av detta som de kristna i ledande ställning tog del av högre utbildning. På den här tiden var det främst de kristna ordensgemenskaperna som stod för skolorna och de vetenskapliga verksamheterna.⁶¹

På medeltiden frågade man sig inte om kyrkan behövde en teologi utan man frågade sig snarare vilken teologi den behövde. En av de kanske största skillnaderna gentemot medeltiden är att idag är de flesta européer läs och skrivkunniga och kan då ta del av texter och skulle då rent hypotetiskt kunna tolka texter vilket innebär att texttolkning inte är förbehållet de människor som befinner sig i toppen av kyrka och samhälle. Detta innebär även att de flesta faktiskt skulle kunna vara deltagare i den teologiska reflexions- och kommunikationsprocessen och då själva kunna avgöra vilka slags teologier kyrkan bäst behöver, vilket även betyder att de skulle kunna avgöra vilka teologiska metoder som är de bästa för att förstå uppenbarelsen av Guds sanning. Men dock är inte fallet så att vi idag återfinner en sådan teoretisk reflexion.⁶²

Snarare är det så att de flesta kristna idag inte anser sig vara i behov av någon teologi överhuvudtaget eller finner sig ha tid till reflexion. Många tycker till och med att det är en akademisk lyx. Det är till och med så att en del kyrkoledare uttrycker sin åsikt om att det bara är det kyrkliga läroämbetet som kan erbjuda den teologi som behövs i kyrkan. Tendensen i de flesta kristna kyrkor och samfund är en dragning till antiintellektualism. Det finns en önskan om en enkel tro på Gud som inte behöver utmaningen av en kritisk reflexion.⁶³

Kontentan blir att många människor anser att kyrkan som helhet behöver en teologi men inte den enskilda människan, eftersom många människor önskar sig en icke teologisk tro utan krav på självständigt tänkande eller granskande av texter. Tiden finns heller inte till för att fundera utan denna syssla skjuts då hellre över till lärda inom universitetet och till kyrkans folk. Om man tillämpar dessa slutsatser på Sverige nivå så ser det ut på liknade sätt. Orsaken till detta finner man i den i Sverige etablerade konfessionella lutherska

---

⁶¹ Jeanrond, Werner, G., s. 1998, s. 135.

⁶² Ibid., s. 136.

⁶³ Ibid., s. 136-137.

universitetsteologin vilken utmanats av en filosofisk rationalism och empirism företrädd av bland annat Axel Hägerström och Ingemar Hedenius.⁶⁴

På 1950-talet utspelade sig den så kallade tro och vetande-debatten vilken faktiskt inte direkt kan sägas vara en debatt utan snarare en duell. Där företrädare för ett vetenskapligt sätt att tänka då även inräknad religiösa fenomen och företrädare för en luthersk universitetsteologi som Anders Nygrens och Gustav Wingrens. Denna debatt/duell kom att mynna ut i att teologin inte kan betraktas som någon riktig vetenskap utan man borde sträva efter att utveckla en rent deskriptiv religionsvetenskap vilken söker beskriva och ordna alla religiösa fenomen enligt allmänna vetenskapliga kriterier och konventioner. Så istället för den konstruktivt tänkande kristna teologin på de svenska universiteten grundades tros- och livsåskådningsvetenskapen utan normativa krav eller officiell kontakt med den Svenska kyrkan vilken då var en statskyrka.⁶⁵

Några teologer höjde dock sina röster och beklagade denna akademiska nedmontering av teologin och förlusten av Sverige som en teologisk kulturnation. Dock bör inflikas att denna utveckling faktiskt ledde till en nyorientering av svensk teologi. För läget för den kristna tron är inte sämre idag än förut. Den är bara annorlunda.⁶⁶

3.1 Begrepp

I den korta inledningsparagrafen i kyrkoordningen står det att, ”Svenska kyrkan är ett evangeliskt luthersk trossamfund”.⁶⁷ Dessa begrepp som där används har var för sig en lång historia och kan därför behöva en närmare förklaring och nedan kommer därför en sammanfattning om vad de står för.

3.1.1 Svenska kyrkan

Den vanligaste fram till 1800-talet beteckningen på det vi idag kallar Svenska kyrkan var ”Guds församling” eller bara ”församlingen”.⁶⁸ Ibland kunde ”Guds kyrka och församling” användas. Den beteckningen användes med eller utan tillägget ”här i riket”.⁶⁹ Även om ordet kyrka användes så var ändå ordet församling vanligast. Den viktigaste orsaken till detta är att alla tidigare bibelöversättningar har översatt grekiskans ekklesia med ”sammankallande”, ”folkförsamling” och inte med kyrka.⁷⁰ Ekklesia är en latiniserad form av ecclēsia. Detta sätt

---

⁶⁴ Jeanrond, Werner, G., 1998, s. 137.

⁶⁵ Ibid., s. 138.

⁶⁶ Ibid., s. 148.

⁶⁷ Eckerdal, Lars, Gerhardsson, Birger, Persson, Per Erik, 1989, s. 13

⁶⁸ Ibid., s. 16

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid.

att översätta har skett ända fram till 1981 års översättning. Det var så att de svenska reformatörerna ville i Luthers efterföljd tydliggöra att *ekklesía* betyder Guds folk, den samling av människor som Anden församlar. Alltså ”församling”.⁷¹

Mot denna bakgrund är det fullt förståeligt att det kom att heta ”Guds församling” eller ”Guds församling uti Sveriges rike”.⁷² Det som inte är lika förståeligt är kanske varför det blev ”Svenska kyrkan” och inte ”Svenska församlingen”.⁷³ Även om det bör påpekas att under 1800-talet så förekom dessa båda namn växelvis innan namnet tillslut blev just Svenska kyrkan.⁷⁴

Egentligen handlar det om två sätt att översätta *ecclesia Svecana*, som benämningen löd i den intellektuella delen av det svenska samhället, fram tills det att man övergick från att skriva på latin till att skriva på svenska. För det var nämligen så att man ända från senmedeltiden växelvis kunde skriva om ”(Guds) kyrka i det svenska riket” och ”Svenska provinsen” eller ”Svenska kyrkan”, om latinets *ecclesia* översätts med ”kyrka”.⁷⁵ Fast det var så att man skrev på svenska så hette det som till exempel det står i handlingarna från Uppsala möte 1593 ”den Kristtrogna Svenska församlingen”.⁷⁶

Så det finns alltså tre namn att benämna samma sak vilken är förbunden med övriga enheter inom Guds kyrka över hela jorden, *Ecclesia Svecana*, Svenska församlingen och Svenska kyrkan.⁷⁷

Det var först när man behövde urskilja att kyrkan var för svenskar som om de som ville kunde välja att ansluta sig till ett ”främmande trossamfund” som namnet Svenska kyrkan dyker upp.⁷⁸ Detta skedde i samband med 1860 års dissenterlag. Namnet Svenska kyrkan kommer även att finnas med i den 1863 nyskapade kyrkorepresentationen. ”Till allmänt kyrkomöte sammanträda Svenska kyrkans ombud...” står det i kyrkomötesförordningens inledningsparagraf.⁷⁹ Från och med den här tiden har namnet Svenska kyrkan kommit att användas i en stor mängd författningar. Men det var inte så att namnet Svenska kyrkan inte använts innan det först dök upp som namn i lagstiftningen utan det var redan väl etablerat bland folket.⁸⁰

---

⁷¹ Eckerdal, Lars, Gerhardsson, Birger, Persson, Per Erik, 1989, s. 16.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid., s. 15.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

3.1.2 Evangeliskt lutherskt

Detta uttryck har en relativt kort historia som företeelse i svensk lagstiftning eftersom det endast har förekommit sen 1800-talets senare hälft. Både med och utan bindestreck. Även om uttrycket inte används inom lagstiftningen så har det ändå funnits, om än med sparsam användning. Däremot var det så att under 1700-talet användes bestämningen ”luthersk”.⁸¹ Som exempel kan nämna hur ”luthersk” användes flera gånger i 1781 års toleranslag. Där det talas om ”den lutherska läran” i betydelsen Svenska kyrkans bekännelse.⁸²

Under 1800-talet var uttrycket vanligt och hade då ett tydlig avgränsande konfessionellt drag. Då gavs Svenska kyrkans bekännelseskrifter ut i volymen *Lutherska kyrkans bekännelseskrifter*, (utg. G Billing 1895), Denna titel markerar att det handlade om ”lutherdomens” gemensamma arv.⁸³

Ordet ”evangelisk” har sen tiden för reformationen använts många gånger fler än både ”luthersk” och ”evangelisk luthersk”.⁸⁴ Ibland har substantivet ”evangelium” använts men oftast har adjektivformen ”evangelisk” använts.⁸⁵ Som någon slags svensk standard har uttrycket ”den rena evangeliska läran”, ”bekännelsen”, ”tron” blivit. Alltså den tro som inte utgör någon partimening utan helt fullt bygger på ett rent ”evangelium”, ”Guds rena klara ord”.⁸⁶ Detta uttryck har använts i så stor omfattning i kyrkomötesbeslut, kungaförsäkringar, regeringsformer och lagstiftning att det till och med är lättare att ange de gånger det inte har använts. 1809 års regeringsform och andra samtida grundlagar vilka har giltighet in i samtiden har skrivningen ”den rena evangeliska läran” som huvudsaklig bestämning. Denna form vilken i 1982 års lag om Svenska kyrkan motsvaras av det mer ovanliga i lagstiftning ”evangelisk luthersk” men med samma betydelse.⁸⁷

3.1.3 Trossamfund

Ända sedan medeltiden har latinets *communio* i den apostoliska trosbekännelsens tredje artikel översatts med ”samfund”.⁸⁸ Under lång tid kom ordet att ha betydelsen ”gemenskap” både i mindre och större mening och motsvarade då både ”samkväm” och ”samhälle”.⁸⁹ Efterhand kom ordet att få en mer specificerad betydelse och använt om någon organiserad sammanslutning särskilt av ideella organisationer. För att förtydliga vad det handlade om för

---

⁸¹ Eckerdal, Lars, Gerhardsson, Birger, Persson, Per Erik, 1989, s. 14.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid., s. 15.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Ibid., s. 14.

⁸⁹ Ibid.

organiserad sammanslutning så började man att använda förstavelsen så som ”religions”- eller ”trossamfund”.⁹⁰

I dissenterlagen från 1860 användes för första gången denna variant av uttryck. Lagen handlade om att svenska medborgare hade rätt att lämna Svenska kyrkan och gå med i ”främmande trossamfund” eller ”främmande religionssamfund”.⁹¹ Detta sätt att beteckna andra samfund fanns med fram till och med religionsfrihetslagen som kom 1951. Att ordet ”främmande” angavs berodde på att detta var ett sätt att tala om att trosbekännelsen var en annan än den i Svenska kyrkan.⁹² I och med religionsfrihetslagen kom även Svenska kyrkan att erkännas som ett ”trossamfund”.⁹³ Därefter kunde man tala om ”medlem av Svenska kyrkan eller annat trossamfund”.⁹⁴ Huvudbetydelsen hade blivit ”en andlig gemenskap, ett trossamfund”.⁹⁵

3.2 Tro, bekännelse och lära

Som en del av kristenheten på jorden och som en del av det förnyade Guds folk vilket har sin grund i Jesu Kristi död och uppståndelse är den Svenska kyrkan en del av. Som ”Kyrka” är hon ”Herren tillhörig”.⁹⁶ Det är från grekiskans Kyriakón, ”Herren tillhörig” som det svenska ordet ”kyrka” kommer från.⁹⁷ Kyrkan i Sverige är en del av den universella gemenskapen och bekänner sig vara ”en enda, helig, allmän och apostolisk. Denna identitet bevaras även under skilda situationer och under skiftande villkor och förblir därför den samma som Kristi kyrka var från begynnelsen.”⁹⁸

Centrum av Svenska kyrkan är Jesus Kristus och evangeliet om honom. Det är evangeliet som leder till kyrkans ursprung och mål vilket är Gud. Själva tron i Kyrkan innebär en grundläggande tillit till Gud som bygger på Guds väldiga handlingar vilka är omskrivna i Bibeln och möter människorna i deras liv. Kyrkan har ett apostoliskt arv som hon för vidare. Detta arv blir en personlig erfarenhet i människors liv.⁹⁹

Själva tron uttrycks genom bekännelsen som ord och handling. Under historiens gång har omformuleringar av tron skett när situationen har krävt det. Genom att läsa i inledningen till kyrkoordningen där det står att ”Svenska kyrkan är ett trossamfund som leder sin historia

---

⁹⁰ Eckerdal, Lars, Gerhardsson, Birger, Persson, Per Erik, 1989, s. 14.

⁹¹ Ibid.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ibid., s. 243.

⁹⁷ Persson, Per Erik, 2004, s. 9.

⁹⁸ Eckerdal, Lars, Gerhardsson, Birger, Persson, Per Erik, 2007, s. 243.

⁹⁹ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 42.

tillbaka till de äldsta kristna församlingarna och deras bekännelse till Kristus” så framgår det att det finns en tradition som sträcker sig långt tillbaka i tiden.¹⁰⁰ Identiteten hos Svenska kyrkan som ett trossamfund med evangelisk-luthersk bekännelse har sitt ursprung i reformationen av den svenska kyrkoprovinen. Vilken antogs i sin slutform vid Uppsala möte 1593 i ett beslut som innefattade 1571 års kyrkoordning. Kontinuiteten tillbaka framgår av att den evangelisk-lutherska bekännelsen är grundad i Guds ord och att den innehåller de ekumeniska trosbekännelserna från fornkyrkan och den augsburgska bekännelsen som skrevs inom den odelade västkyrkans ram.¹⁰¹ Själva kyrkans lära kommer till uttryck i trosbekännelsen, i skrifter från kyrkans historia, i gudstjänstböcker och andra nutida dokument som kyrkan har bejakat.¹⁰²

Det är inte så att trosbekännelsen är föremål för tro utan den redovisar vad kyrkans övertygelse består i samt utlägger tron. Det är så att den grundläggande tro, bekännelse och lära som Svenska kyrkan står för skall komma till uttryck i allt vad kyrkan gör och säger. Kyrkan förutsätter att de som företräder kyrkan och delar kristen tro och ett kristet liv. Den uppgift som kyrkan har är att för alla klargöra vad dess tro, bekännelse och lära innebär. Svenska kyrkan inbjuder alla att tillhöra trons folk och dess liv.¹⁰³

Genom evangelium i dess mångfasetterade uttryckssätt skapar den heliga Andens tro. Denna tro är inte en tro på själva bäraren av budet utan det är en tro på det glädjebud som bärs fram. Det är inte en kristen tro att tro på människor med speciella förmågor. För kristen tro är en tillit till det Guds ord vilket bara kommer till oss genom ofullkomliga människors ord. Dessa ord är vad de är och orden gör vad de gör med oss. Helt oberoende av vem det är som bär fram dessa ord.¹⁰⁴

De flesta människors första kontakt med gudstjänsten sker i och med deras eget dop. Enda sedan begynnelsen har dopet kommit att betraktas som vägen in i ekklesíans gemenskap. Dopet har en ”livsavgörande och livsvaraktig innebörd”.¹⁰⁵ Det är inte så att själva dopets betydelse är begränsad till själva dophandlingen för dopet har en fortsättning i livet som kristen.¹⁰⁶ Det är inte så att det är vår tro som gör dopet till vad det är. För dopets innehåll är Jesu död och uppståndelse samt vår förening med Jesus i detta skeende. Allt detta hände före oss själva vid början av vår tideräkning och då kan dopet inte vara något som vi

---

¹⁰⁰ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 40.

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 40.

¹⁰² *Ibid.*, s. 42.

¹⁰³ *Ibid.*, s. 43.

¹⁰⁴ Persson, Per Erik, 2004, s. 64- 65.

¹⁰⁵ *Ibid.*, s. 21.

¹⁰⁶ *Ibid.*, s. 21-22.

åstadkommer med vår egen tro eller inte gör med vår tro.¹⁰⁷ Eftersom dopet inte bara är själva dopgudstjänsten utan något att varje dag leva i och då är en del av lärandet i församlingen så är församlingens lärande en del av dopundervisningen.¹⁰⁸ Det som händer med oss i och med dopet befriar vår tro från att bli inkrökt i sig själv. Domet hindrar vår tro att bli en tro på vissa formuleringar eller att bli en tro som handlar om vad vi upplever eller känner. Kristen tro är inte sådan eftersom det handlar om tillit till den Gud som i Jesus möter oss med kärlek som omsluter och bär människor genom livets alla skeden och tvärs igenom dödens yttersta mörker.¹⁰⁹

Domet är en väg in i kyrkan vilket då även innebär att dopet kan sägas vara ett slags skiljelinje som markerar vilka som tillhör och vilka som inte tillhör. Inom den kristna tron är föreställningen den att Jesus bjuder in människor utan förbehåll.¹¹⁰ Påpekas bör dock att dopets gränslinje inte dras upp av församlingens krav på grund av egen omsorg utan gränsen dras enligt den kristna tron upp av dem som tar anstöt av Jesus och på grund av detta avvisar honom och det budskap Jesus står för.¹¹¹

I kyrkoordningen står det att ”Var och en som är döpt får ta emot nattvardsgåvorna”.¹¹² Vilket då innebär att dopet inte bara är en väg in i ekklesiäns gemenskap utan även in i eukaristin. Till detta bör fogas kommentaren att Svenska kyrkan har ett öppet nattvardsbord där det händer att någon eller några går fram utan att vara döpta.¹¹³

Enligt den kristna tron skulle man kunna uttrycka det som så att Gud använder sig av flera vägar för att nå fram till människor och Gud är inte bunden av själva dophandlingen. Det är människorna som behöver den alltså inte Gud. Vi människor behöver den trygghet som det innebär att stanna i vattnet vilket Tertullianus en gång talade om.¹¹⁴

Medlemskapet i Svenska kyrkan regleras av dopet. I Kyrkorodningen står det att ”Den som döps i Svenska kyrkans ordning blir upptagen i Svenska kyrkan”.¹¹⁵ Vilket då tydligt visar att dopet är huvudvägen in i Svenska kyrkan.¹¹⁶

---

¹⁰⁷ Persson, Per Erik, 2004, s. 25.

¹⁰⁸ Ibid., s. 30.

¹⁰⁹ Ibid., s. 25.

¹¹⁰ Ibid., s. 27.

¹¹¹ Ibid., s. 29.

¹¹² Ibid., s. 29.

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ Ibid., s. 30.

¹¹⁵ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 343.

¹¹⁶ Ibid.

3.3 Bekännelser

Svenska kyrkans bekännelseskriterier” är den bok som utgör bekännelsegrunden och som 1993 utökades och fick benämningen "Svenska kyrkans grundläggande dokument".¹¹⁷ En av nyheterna i och med utökningen är att numera ingår även gudstjänstböckerna, d.v.s. kyrkohandbok, psalmbok, evangeliebok och bönebok.¹¹⁸ Bekännelseskriterierna kan fördelas på tre huvudgrupper.¹¹⁹

1: Trosbekännelser/dopbekännelser.

2: Katekeser.

3: Bekännelseskriterierna.

3.3.1 Trosbekännelser/dopbekännelser

Den apostoliska och den nicenska trosbekännelsen kommer från gudstjänstens sammanhang där de också hör hemma. Från början var de och är än idag knutna till dopet även om bekännelserna även används i samband med evangelieläsning och predikan. När församlingen samlas till gudstjänst så är trosbekännelsen församlingens offentliga lovprisning. Det är inte så att bekännelsen läses som ett slags textpresentation utan som en del av en gudstjänstlig dialog.¹²⁰

3.3.2 Katekeser

Det grekiska ordet för att undervisa och meddela är just katekes. I detta avseende handlar det om den muntliga undervisningen om kristen tro och kristet liv, omgiven av bön, fasta och kärleksförklaringar i avsikten att skapa myndiga och medvetna kristna. Under fornkyrkans dagar så var katekesen det samma som dopundervisning. Så var fallet även under reformationens dagar med då var den knuten till nattvarden. Men avsikten med den var den samma. Till hjälp för den muntliga skolningen i församlingens tro och liv skapades Luthers Lilla och Stora katekes. Luther ansåg att katekesen alltså undervisningen skall ske både i gudstjänsten och i hemmet. Detta för att föra in människor i församlingens tro och liv. I

---

¹¹⁷ Aurelius, Carl Axel, 2003, s. 9.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Ibid., s. 10.

¹²⁰ Ibid.

undervisningen ingår även trosbekännelsen vilket innebär att även katekesen måste ses i gudstjänstens perspektiv.¹²¹

3.3.3 Bekännelseskriterierna.

Till denna grupp hör Augsburgska bekännelsen och dess Apologi, Schmalkaldiska artiklarna, Om påvens makt och överhöghet samt konkordieformeln. De är dessa skrifter som räknas till bekännelseskriterier i egentlig mening. De är konkreta texter vilka är tillkomna i bestämda historiska situationer med meningen att förtydliga och/eller värna om den egna identiteten. Alltså allt det som sker i församlingens gudstjänst, i predikan, undervisning, själavård och liturgi i tider då detta har varit oklart eller ifrågasatt. Texterna i denna tredje grupp är skapade som preciseringar och försvar av det som avspeglas i de två andra gruppernas ”texter”¹²²

3.4 Teologi

Teologi och juridik vävs ihop i kyrkoordningen. Det förhåller sig så att det som Svenska kyrkan tror, bekänner och lär ger en startpunkt för det som kyrkoordningen innehåller och dess kriterier. Mot detta så skall kyrkoordningens innehåll prövas. Till kyrkoordningens olika avdelningar finns inledningar och dessa talar om i en sammanfattad form vad som finns i de följande paragraferna. Det är inte så att dessa inledningar innehåller allt vad Svenska kyrkan har att säga om de ämnen som behandlas i kyrkoordningen. Det är inte meningen att det där skall finnas en motivering till varje bestämmelse utan syftet är att peka på några viktiga punkter på det som tas upp i de följande avdelningarna.¹²³

Inom de stora kyrkliga traditionerna har det som regel utvecklats en ”lära” om vad man känner igen som Guds ekklesia genom att på olika sätt kommentera den så kallade nicenska trosbekännelsens tal om kyrkans ”enhet, helighet, katolicitet och apostolicitet”. Detta har även skett inom den lutherska traditionen där man tidigt talade om ”kyrkans kännetecken” även om det skett på ett något annorlunda sätt. I de lutherska bekännelsedokumenterna upprepas ett antal gånger att det som anger var Kristi kyrka finns är ”Ordet och sakramenten”.¹²⁴ Dessa båda är också uttrycksformer för det evangelium om Jesus vilket är för den kristna kyrkan unikt och det som skapar trons tillit.¹²⁵

---

¹²¹ Aurelius, Carl Axel, 2003, s. 10-11.

¹²² Ibid., s.11-12.

¹²³ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 41.

¹²⁴ Persson, Per Erik, 2004, s. 38.

¹²⁵ Ibid., s. 43.

Genom Ordet och sakramenten bjuds vi människor in att leva våra liv i förening med den korsfäste och uppståndne. Detta sker i gudstjänsten och vi bjuds in att varje dag leva i en gemenskap som är starkare än döden. Att i trons tillit se sig själv som en del i allt detta och att vara älskad hur än livet är samt att orka leva och våga dö. Det gudsmöte där allt detta kan ske är gudstjänsten i alla dess former. Det är det man möter i gudstjänstfirandet som utgör den kristna kyrkans ”kännetecken” eftersom det är i den gudstjänstfirande församlingen som man ”ser” vad ”kyrka” egentligen är.¹²⁶ I de gudstjänstfirande församlingarna ser man vad ”Guds ekklesía” är.¹²⁷ Den starka gemenskap som finns i själva firandet av en gudstjänst är en reflektering av den Treenige vilken vi har döpts in i, samtidigt är gudstjänstfirandet är något som vi människor har gemensamt gestaltungs ansvar för.¹²⁸

Svenska kyrkans bekännelsedokument hör inte till ”kyrkans kännetecken”, det är ju Ordet och sakramenten. Bekännelsedokumentet har tillkommit för att visa på och bevara detta som inte går att ge upp, det som gör att det finns en Kristi kyrka, det ursprungliga evangeliet.¹²⁹ Detta mångformiga evangelium, glädjebudet om Jesus är gudstjänstens och lärans yttersta norm.¹³⁰

Den nytestamentliga grekiskans sällan använda ord, mystarion vilket betyder ”hemlighet” har sedan gammalt kommit att översättas med sacramentum. Detta ord har ofta kommit att användas om det centrala kristna trosinnehållet, Kristus hemligheten. Så långt fram som till Augustinus dagar kom detta ord att användas om allt det som uttrycker denna hemlighet. Det var om så väl dop, som eukaristi, trosbekännelsen, Herrens bön, kyrkans fester, Kristi lidande och död, treenigheten, inkarnationen och frälsningsskeendet. Allt detta var ju olika sätt att uttrycka denna ”hemlighet” på.¹³¹

Under 1000-talet blir det en språkförändring och ordet ”sacramentum” kommer inte längre att utgöra grundbegreppet för den frälsningshemlighet vilken uppenbaras i olika handlingar utan blir i plural, sacramenta, alltså en teknisk term för handlingarna vilka återger frälsningshemlighetens gåva, Guds nåd. Efter denna språkliga förvandling övergick man till att bestämma antalet sacrament. Från början var de sju till antalet, dopet, konfirmationen, nattvarden, boten, de sjukas smörjelse, ordinationen och äktenskapet.¹³² Idag har Svenska kyrkan två sakrament. Dopet och nattvarden, är ett sakrament vilket betyder att det är en

---

¹²⁶ Persson, Per Erik, 2004, s 40-43.

¹²⁷ Ibid., s. 16.

¹²⁸ Ibid., s. 68.

¹²⁹ Ibid., s. 51.

¹³⁰ Ibid., s. 56.

¹³¹ Ibid., s. 39.

¹³² Ibid.

helig handling instiftad av Jesus Kristus.¹³³ Dessa två har traditionellt betraktats som sakrament i de lutherska kyrkorna men ibland har även bikt betraktats som ett sakrament.¹³⁴

I och med den Lutherska reformationen så ska sakrament avse gudstjänsthandlingar vilka Gud har förordnat och till vilka han fogat ge ett löfte om nåd. En skillnad från andra kyrkliga traditioner är att man inom den Lutherska traditionen inte återfinner någon särskild lära om sakramenten utan bara om själva bruket av sakramenten. Detta innebär att "Ordet och sakramenten" blir en sammanfattande benämning för det som görs när församlingen firar gudstjänst. Det är det som möter människan i själva gudstjänsten som är den kristna kyrkans "kännetecken" eftersom det är i den gudstjänstfirande församlingen som det syns vad kyrka egentligen är.¹³⁵

Både gudstjänstböcker och bekännelse texter är vittnen och vägvisare vilket ger dem en normativ roll i kyrkan. De är var och en på sitt sätt olika uttryck om vad kristen gudstro betyder. Men det bör påpekas att de inte är tro och inte får göras till föremål för tro.¹³⁶

---

¹³³ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 296 och s. 305.

¹³⁴ Wilhelmsson, Håkan, E., "sakrament", 1997, s. 133.

¹³⁵ Persson, Per Erik, 2004, s. 40.

¹³⁶ *Ibid.*, s. 54.

4. Slutdiskussion

Under arbetets gång med att beskriva först Bonhoeffers teologi och sen Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära har jag ibland reflekterat över tanken att jag skall jämför en persons teologi med en hel organisations. Jag kan hålla med om att det kan förefalla som en tämligen märklig jämförelse. Men om man mer ser det mer som att jämförelsen handlar om vad av en persons teologi som går att återfinna i en organisations teologi så förefaller nog inte jämförelsen som lika märklig. För som jag har konstaterat så finns det så oerhört mycket tankar och verksamhet i den personens teologi alltså i Bonhoeffers teologi. Därför anser jag inte att det blir en jämförelse som på något sätt haltar i den avsikten att jämförelsematerialet skulle vara så mycket mindre vad gäller Bonhoeffers teologi. Snarare har det varit så att materialet hos Bonhoeffer varit så omfattande att det ibland varit svårt att urskilja huvuddragen i teologin.

Bonhoeffer anser jag vara en mångfacetterad man i vars texter i jakt på huvuddragen i hans teologi jag hela tiden tycker mig läsa in hans personliga öde. Men det är på samma sätt både nödvändigt och riskabelt att läsa Bonhoeffer i ljuset av hur hans liv slutade. Risken ligger i att allt hans skrev får legitimitet i ljuset av att han blev avrättad av naziregimen.¹³⁷

För Bonhoeffer är en teolog som det inte går att komma ifrån att han är ihågkommen för både sin teologi och sin personliga utveckling.¹³⁸ Men som jag redan nämnt så kanske det ändå är så att det mest imponerande med Bonhoeffer är det att hans eget liv inbjuder till kommentarer till hans teologi. För han levde nära Gud och var ur djupet involverad. Han lärde sig vad offrande av frihet innebar.¹³⁹

Efter att ha läst om och redogjort för de olika delarna av Bonhoeffers liv har jag kommit fram till att jag uppfattar det som om det är Bonhoeffers böcker *Efterföljelse* och *Liv i gemenskap* som både sammanfattar och pekar på det väsentligaste i Bonhoeffers tankar och gärningar och där med även hans teologi. Dessa båda böcker är även de två böcker som är Bonhoeffers mest kända. Böckerna kom till under den tid då Bonhoeffer ledde prästutbildningen i Finkenwalde.¹⁴⁰

Båda böckerna är tillkomna i samma miljö under en tid av Bonhoeffers liv som inte helt låg under Bonhoeffers egen kontroll. Det var i en tid då Hitler sökt ta makten även över det tyska kyrkolivet Vilket efter en tid ledde till att Bekännelsekyrkan kom att starta fem prästseminarier.¹⁴¹ Det går därför att konstatera att de båda böckerna har ett slags koppling

---

¹³⁷ Imberg, Rune, 2007, s. 119.

¹³⁸ Ibid., s. 101-102.

¹³⁹ Godsey, D., John, 1960, s. 281.

¹⁴⁰ Johansson, Torbjörn, 2007, s. 29.

¹⁴¹ Imberg, Rune, 2007, s. 107-108.

till Gestapo i den bemärkelsen att Gestapo gjorde allt vad de kunde för att utplåna den verksamhet som böckerna kan sägas vara en produkt av. Gestapo stängde 1937 seminariet i Finkenwalde men detta stoppade inte boken *Efterföljelse* som både sammanfattar hans egna studier och hans undervisning på seminariet.¹⁴²

Efterföljelse skrevs under den tid som prästseminariet i Finkenwalde var öppet men boken *Liv i gemenskap* vilken kan sägas ha ännu större koppling till Gestapo skrevs efter det att seminariet stängts. Kopplingen beror på att det är just på grund av stängningen som boken kom till. Boken beskriver det kommunitetsliv som Bonhoeffer praktiserade tillsammans med sina studenter. Detta sätt att leva var något Bonhoeffer funderat över men inte velat skriva ner något om innan han hade praktiserat det, vilket förklarar varför han tidigare avböjt frågan om att skriva ner det. Men när seminariet stängdes kände han att det var dags att skriva ner det.¹⁴³

Bonhoeffer skriver och tänker igenom i *Efterföljelse* om kallelsen att följa Jesus och vad det får för betydelse för individuella människan och inte minst för kyrkan. Han funderar även över och lägger ut texten i Bergpredikan och gör ett slags beskrivning av det kristna livet. Redan under sin vistelse i Barcelona kom Bonhoeffer att studera Bergspredikan. Under början av 1930-talet så kom Bonhoeffer att ompröva sin tidigare förståelse av just Bergspredikan. Det var därför inte så konstigt att Bonhoeffer under alla de fem seminarier han gav under sin tid som prästutbildare i Finkenwalde kom att föreläsa över de teman som finns *Efterföljelse*.¹⁴⁴

I *Liv i gemenskap* talar ju Bonhoeffer om en kristen kommunitets glädjeämnen men även om dess problem. Bonhoeffer säger att det visst kan finnas ensamma kristna men det mest självklara för en kristen är att söka sig till en gemenskap med andra kristna. Det var i Nya testamentet som Bonhoeffer fann exempel på detta och menar att en gemenskap kan se olika ut och vara under olika lång tid men basen är den att vi tillhör varandra genom Jesus Kristus. Bonhoeffer skriver i boken om att en kristen behöver andra för Jesu Kristi skull och en kristen kommer till andra genom Jesus Kristus. Bonhoeffer menar att kyrkan måste skapa en riktig gemenskap. En gemenskap som inte är något ideal utan en gemenskap som en gudomlig verklighet. Man kan se *Liv i gemenskap* som ett slags instruktionsbok för detta att leva i gemenskap.

Direkt när jag läser i *Liv i gemenskap* och det gemenskapsliv som Bonhoeffer talar om så kopplar jag det till det gemenskapsliv jag ser i Svenska kyrkans gudstjänst. Hela

---

¹⁴² Imberg, Rune, 2007, s. 113.

¹⁴³ Ibid., s. 114.

¹⁴⁴ Ibid., s. 113.

församlingens gåva och uppgift är gudstjänsten. Där är alla i församlingen kallade att delta och komma med sina erfarenheter och livsfrågor till det gemensamma mötet med Gud. Det är här i gudstjänsten som tron får näring genom förkunnelsen av evangeliet, firandet av den gemensamma måltiden och gemenskapen i bön och lovsång.¹⁴⁵

Gemenskapen handlar om en relation mellan två parter och är då inte bara från en av parternas håll. Denna relation är inte den samma hela tiden utan den förändras över tid.¹⁴⁶ Den enskilda Kristna förändras alltså över tid på samma gång som och kyrkan har till uppgift att leva sig in i djupet av tron och tydliggöra trons innehåll.¹⁴⁷ På ena sidan av gemenskapen finns en enskild människa och på andra sidan finns den Gud som är skapare av himmel och jord. Denna gemenskap är en del av den kristna tron men den kristna tron betyder också en ny gemenskap med människans medmänniskor.¹⁴⁸

Sammantaget uppfattar jag detta resonemang om den gemenskap som ett kristet liv innebär, både den mellan den enskilda individen och Gud och den gemenskap som Bonhoeffer talar om att det naturliga för kristna är att söka sig till varandra i längtan efter gemenskap¹⁴⁹, att varje människa i gemenskapen kan sägas utgöra en del av en större helhet. Där vi alla är till för varandra. Detta tycker jag framkommer tydligt när man läser i Romarbrevet 12:e kapitel vers 4 och 5, ”Ty liksom vi har en enda kropp men många lemmar, alla med olika uppgifter, 5 så utgör vi, fast många, en enda kropp i Kristus, men var för sig är vi lemmar som är till för varandra.”.

Denna text, om än i förkortad form med tillägg, används vid varje tillfälle då det firas mässa i Svenska kyrkan. Det står nämligen i Den Svenska kyrkohandboken att prästen kan säga, ”Bröder som vi bryter är en delaktighet av Kristi kropp. På detta svarar församlingen, ”Så är vi, fastän många, en enda kropp, ty alla får vi del av ett och samma bröd.”. Visserligen är detta fakultativt vilket innebär att det kan utelämnas men enligt min erfarenhet används det i stort sätt alltid vid mässa i Svenska kyrkan.

Liv i gemenskap kom att snabbt att tryckas i fyra upplagor och när kriget tagit slut kom den att tryckas i inte mindre än ett 30-tal upplagor på tyska. Till ungefär 15 andra språk har den också kommit att översättas varav den enbart i den engelska översättningen har utkommit i över 20 upplagor.¹⁵⁰ Dessa siffror tycker jag talar för sig själva om hur många människor som har läst Bonhoeffer vilket leder mig in på att Bonhoeffer nog är mer känd utanför kyrkan än vad jag först trodde då jag i inledningen skrev att Bonhoeffer enligt min

---

¹⁴⁵ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 273.

¹⁴⁶ Sandlund, Elisabeth, 2004, s. 100.

¹⁴⁷ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 42.

¹⁴⁸ Sandlund, Elisabeth, 2004, s. 100-101.

¹⁴⁹ Robertson, E., H., 1969, s. 46.

¹⁵⁰ Imberg, Rune, 2007, s. 114.

uppfattning mest är känd inom kretsen av teologins, religionsvetenskapens och kyrkans område.

Efterföljelse anser jag kan sägas vara en produkt uppkommen ur hans egna kunskaper vilka han praktiserade genom undervisning under påverkan av en speciell miljö. *Liv i gemenskap* är en produkt av en beskrivning av det liv som Bonhoeffer levde i denna speciella miljö när han undervisade om de teman som återfinns i *Efterföljelse*. Detta tycker jag visar på att de båda böckerna hör tätt ihop och det behövs en läsning av båda för att förstå Bonhoeffers tankar.

Som jag ser det så är Svenska kyrkans teologi mer eller mindre det samma som dess identitet. Men då får man inte glömma att termen "identitet" i dagens samhälle är ett ord som betecknar att ett förhållande verkligen är vad det utger sig för att vara. I ett försök att analysera Svenska kyrkans identitet kommer man snabbt fram till att Svenska kyrkan endast är en av de olika former av religiös gemenskap vilka på varierande sätt blivit både formade och på samma gång formar sin existens i Sverige. Alltså är Svenska kyrkan med sina egenheter ett av flera religiösa samfund i landet vilka vuxit fram och skapats i vår del av världen. I dagens samhälle lever Svenska kyrkan nära de kyrkor och samfund vilka bland annat samlas i Sveriges Kristna Råd, (SKR).¹⁵¹

Ovanstående styckes resonemang tycker jag man bör ha i åtanke i arbetet med att söka ta reda på huvuddragen i Svenska kyrkans teologi. För Svenska kyrkan är en del av den världsvida kyrkan och delar således vissa teologiska delar med andra kyrkor. Men precis som det står att läsa i *Vad står svenska kyrkan för?*, så måste utgångspunkten vara att det bara finns en enda Kristi kyrka i världen och Svenska kyrkan är en del av den och måste fortsätta att vara detta om hon skall förbli kyrka. Som sagt, detta tror jag är viktigt att ha i åtanke när man funderar över huvuddragen Svenska kyrkans teologi.

I mitt arbete med att söka reda på huvuddragen i Svenska kyrkans teologi har jag som redan nämnt utgått från kyrkoordningen men precis som det står i Kyrkoordningen så vävs teologi och juridik ihop vilket gör att behovet av kompletterande litteratur blir stort. Särskilt med tanke på att jag upplever det som om den övervägande delen av texten av kyrkoordningen består av lagtext vilket gör det svårt att direkt se det teologiska utan att läsa annan text skriven om samma sak.

Som jag skrivit om i kapitel 3.2 har Svenska kyrkan en tradition och en identitet med en lång historia men denna historia är inget som den Svenska kyrkan bara kan bekräfta att den finns. Den måste vävas in i den kontext som kyrkan befinner sig i idag. I den kultur vi

---

¹⁵¹ Brännström, Olaus, 2006, s. 37.

lever i idag är termen ”identitet” ett annat ord för att förhållandet verkligen är vad det utger sig för att vara.¹⁵² Genom den teologiska reflektionen över vad tron och bekännelsen innebär formuleras den Svenska kyrkans lära. I varje tid har både den enskilda kristna och kyrkan till uppgift att leva sig in i djupet av tron och tydliggöra trons innehåll.¹⁵³

Svenska kyrkans tro uttrycks i bekännelsen i ord och handling och tron bygger på Guds väldiga handlingar vilka är omvittnade i Bibeln¹⁵⁴. För Svenska kyrkans del är det viktigt att komma ihåg att själva trosbekännelsen inte är ett föremål för tro utan den redovisar vad kyrkans övertygelse består i samt utlägger tron och dess grundläggande tro, bekännelse och lära skall komma fram i allt vad kyrkan gör och säger.¹⁵⁵

I stycket ovan går att utläsa att Bibeln är viktig för Svenska kyrkans tro. Om man som jag det i detta kan utläsa Bibels särställning i tron förstår man mer Bonhoeffers tankar om Bibeln. Särskilt i breven från fängelset visar att Bonhoeffer läste både Bibeln och psalmboken noga. Bonhoeffer upplever en stark känsla av att det i båda dessa böcker finns mycket att hämta om det som rör honom och de svårigheter han befinner sig.¹⁵⁶ I fängelset befann sig Bonhoeffer bland medfångar vilka de flesta inte var kyrkliga. Detta inspirerade Bonhoeffers tankar och han började allt mer att fundera på det faktum att den kyrka han visste om var så oförmögen att nå ut till den grupp av människor utan något direkt kyrkligt intresse. Han påminner sig själv i sina tankegångar om att han en gång tidigare funderat över detta faktum och det var när han drygt tio år tidigare hade arbetat med konfirmander. Bonhoeffer inser att han där han sitter i fängelset har tid att skriva och påbörjar ett arbete med att kommentera Bultmans radikala åsikter om Bibeln och kyrkan.¹⁵⁷ Att ha i minnet angående Bibeln som inte är att förglömma är att det är på grund av de urkristna församlingarna som vi idag har den skriftsamling som kallas för ”Bibeln”.¹⁵⁸

Svenska kyrkan menar att dopet hindrar tron från att bli inkrökt i sig själv. Hindrar tron från att reduceras till en tro på vissa formuleringar eller vad man upplever och känner.¹⁵⁹ Detta kan liknas vid Bonhoeffers resonemang om att människan är inkrökt i sig själv och vägen ut endast är möjlig genom Guds ingripande.¹⁶⁰ För även om det är så att Gud inte är bunden av själva dophandlingen eftersom det är vi människor som behöver den för att

---

¹⁵² Brännström, Olaus, 2006, 37.

¹⁵³ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 42.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid., s. 43.

¹⁵⁶ Robertson, E., H., 1969, s. 51.

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Persson, Per Erik, 2004, s. 30.

¹⁵⁹ Ibid., s. 25.

¹⁶⁰ Johansson, Torbjörn, 2007, s. 66.

få känna trygghet ¹⁶¹. Så har Gud gripit in i våra liv eftersom genom dopet har människan fått Guds nåd, en nåd som bär henne hela livet och genom döden.¹⁶²

Med nåd menas den välvilja och oförskylda hjälp som Gud ger människan för att hon skall kunna svara på hans kallelse att bli Guds barn vilket det står att läsa i Joh. 1: 12-18. Nåden ger delaktighet i Guds liv och upphöjer människan till full gemenskap med Gud. Om det står att läsa i 2 tim 1:9. Människans gåvor, hennes förmåga, har hon fått som gåva av Gud helt utan förtjänst. Det är detta som Svenska kyrkan menar är nåd. Själva ordet nåd kommer av latinets gratia.¹⁶³

Bonhoeffer delar upp sina tankar om nåden i billig och dyr nåd där den billiga nåden utesluter inkarnationen. Vidare menar Bonhoeffer att Jesu Kristi liv inte går att göra till princip eftersom det handlar om kött och blod, om en levande människa som lever det sant mänskliga livet.¹⁶⁴

Den dyra nåden däremot är något som vi människor ber om. Det är den nåd som vi människor hoppas på, ber om och till och med lägger våra liv i. Den dyra nåden kan liknas vid en skatt. När den blir funnen har vi människor en tendens att med stor lust sälja allt vi äger för skattens skull. Men det får konsekvenser och det är därför som nåden är dyr och den upprepas gång efter annan. Inte på grund av något förbestämt system. Den som tigger, bönar och längtar ges den dyra nåden.¹⁶⁵

Bonhoeffer är helt emot den billiga nåden och fördömer den. Förståelsen varför han gör det ligger till stor del i det samhälle Bonhoeffer levde i och den då officiella kyrkan vilken gick i diktaturens ledband. Bonhoeffer menar att den billiga nådens kyrka är en kyrka som låter saker och ting vara som det är utan att ingripa eller känna ansvar. För Bonhoeffers samtid är det den egna kyrkan som håller ihop med nazismen.¹⁶⁶

Det är inget problem att förstå och sätta sig in i Bonhoeffers resonemang samt hans avståndstagande från den billiga nåden. Däremot är det lite mer invecklat att komma underfund med vad Bonhoeffer menade med den dyra nåden.¹⁶⁷

I Bonhoeffers utläggning av den rike ynglingen, Mark 10:17, Matt 19:16 anas vad han menar med den dyra nåden i det att han menar att Jesu kallar i kärlek utan villkor. Den som

---

¹⁶¹ Persson, Per Erik, 2004, s. 30.

¹⁶² *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 297.

¹⁶³ Wilhelmsson, Håkan. E, "nåd", 1997, s. 113.

¹⁶⁴ Lind, Martin, 2006, s.116.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid., s. 114 och s. 119.

¹⁶⁷ Ibid., s. 119.

säger ja får leva ett liv nära sig själv, nära livet och nära Gud. Det är ett liv i konflikt med själhävdelse och beräkning. Det är ett liv i generositet och utgivande.¹⁶⁸

Även i Bonhoeffer kommentar till Jesu ord om saltet och ljuset, Matt 5:13–16 så framkommer hans syn på den dyra nåden. Ett kort sammandrag av Bonhoeffers syn på nåd som jag har förstått det innebär att Bonhoeffer anser att den nåd som ges som förutsättning är den som ges till bottenpris alltså den billiga nåden. Den nåd som däremot ges som reslutat är en den dyra nåden.

Bonhoeffer menar att människans uppdrag är att följa Jesus så att Jesus kärlek lever i oss människor. Vidare menar Bonhoeffer att vi människor inte ser några märkvärdiga handlingar i våra liv. Det är till och med så att vi inte fullt ut vet vad våra olika händer gör. Det är så att vi människor lever i tilliten till Kristus och den kärlek som Kristus ger. När det sker så lever Kristus även i oss människor.¹⁶⁹

Den Svenska kyrkans syn på tillit kommer fram redan i inledningen till kyrkoordningen där det står att kyrkans tro innebär en grundläggande tillit till Gud. I gudstjänsten, genom Ordet och sakramenten, får vi människor en inbjudan om leva ett liv i samspel med den korsfäste och uppståndne. Vi människor får erbjudandet att ”dag för dag” leva i en gemenskap vilken har en kraft starkare en självaste döden.¹⁷⁰ Att i den tillit som tron är se sig själv och vara en del av detta stora. Att då vara älskad för den man är och trots motigheter både klara av att leva och på samma gång våga dö. Alla sorters gudstjänst är ett möte med Gud där detta kan ske.¹⁷¹

Ett sätt att se på denna inbjudan är att se det som ett erbjudande utan krav på motprestation. Ett slags gratis erbjudande. De allra flesta människor brukar inta en något skeptisk inställning till olika former av gratiserbjudanden för någonstans i det finstilla så döljer sig något som gör att detta erbjudande är allt annat än gratis. Men det som Gud gör i den kristna tron är att varje dag erbjuda varje människa något som människan inte kan erövra på något annat sätt än att tacka ja till Guds nåd. Något som jag redan nämnt är att på latin heter nåd gratie. Men det är även det ord som är upphovet till det svenska ordet gratis.¹⁷²

I resonemanget angående om det finns likheter mellan Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära bör i beaktade tas att varje enskild kyrka oberoende av vad den har för inriktning har en hel del att lära av Bonhoeffer både när det

---

¹⁶⁸ Lind, Martin, 2006, s. 119-122.

¹⁶⁹ Ibid., s. 127.

¹⁷⁰ Persson, Per Erik, s. 42.

¹⁷¹ Ibid. s. 42-43.

¹⁷² Sandlund, Elisabeth, 2004, s. 85-86.

gäller sin natur men även också när det gäller dess begränsningar. Lära av både hans logiska genomtänkta och modighet i att efterfölja sin övertygelse om att varje människa måste finna sig i och lev i den tillvaro hon befinner sig i. Människan måste göra detta under ansvar. Detta är av stor betydelse för den lokala kyrkan.¹⁷³

Precis som den som är medlem av den Svenska kyrkan får läsa i Apostoliska trosbekännelsen så tror medlemmarna på en helig allmänlig kyrka vilket innebär att medlemmarna tillhör en större helhet. Även Bonhoeffer var medlem av den världsvida kyrkan. Skillnaden för Bonhoeffers del var att han var medlem i den tyska lutherska kyrkan.¹⁷⁴ Vilken var fast i diktaturens ledband.¹⁷⁵ Detta gjorde Bonhoeffer medveten om sin egen kyrkas synd vilket resulterade i att han både lärde sig själv och andra människor att acceptera denna synd utan att lämna kyrkan eller ta avstånd även om det inte går att dela uppfattning med kyrkan. Bonhoeffer kom också att ifrågasätta hela kyrkostrukturen och menade att det var teologiskt motiverat att i olika grupper försöka omforma den lokala kyrkans arbetsmetoder. Detta intresse för ”rörliga grupper” inom kyrkan vilka arbetar ”i världen” sammanfaller med upptäckten av Bonhoeffers teologi. Den förnyelse och det som händer med kyrkorna i vår samtid har tagit intryck av Bonhoeffer. De frågor som Bonhoeffer ställde sig har kommit att bli frågor för kyrkan idag vilka människor idag har till uppgift att besvara både inom och utanför kyrkan om än i andra former. Tack vara Bonhoeffers vision av en kyrka som är till för världen så har kristna församlingar fått nytt mod.¹⁷⁶ Bonhoeffers sammanfattande ord om kyrkan är att kyrkan är Kristi uttryck i världen.¹⁷⁷

Att ta med sig Bonhoeffers frågor in i dagens kyrka tycker jag har att göra med att vara trogen mot traditionen och samtidigt ha en relevans i samtiden. Genom att läsa i inledningen till kyrkoordningen där det står att ”Svenska kyrkan är ett trossamfund som leder sin historia tillbaka till de äldsta kristna församlingarna och deras bekännelse till Kristus” så framgår det klart och tydligt att det finns en tradition som sträcker sig långt tillbaka i tiden.¹⁷⁸ I varje tid har både den enskilda Kristna och kyrkan till uppgift att leva sig in i djupet av tron och tydliggöra trons innehåll.¹⁷⁹ Vilket innebär att vi människor hela tiden plockar in intryck från vår omvärld och sätter dem i relation till kyrkan och väver in dem i tron men utan att för den skull tappa troheten mot traditionen.

---

¹⁷³ Robertson, E., H., 1969, s. 78.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Lind, Martin, 2006, s. 114.

¹⁷⁶ Robertson, E., H., 1969, s. 78-79.

¹⁷⁷ Ibid., s. 55.

¹⁷⁸ *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s 40.

¹⁷⁹ Ibid., s. 42.

Bonhoeffer vill få människor att upptäcka att Kristus är närvarande hela tiden, i historiens mål och i skapelsens mening. Omvänt går det lika bra att uttrycka eftersom Bonhoeffer menar att Jesus Kristus får sin mening i allt detta.¹⁸⁰ Vilket jag tycker betyder att ett slags centrum i Bonhoeffers tänkande är Kristus. Detta visar sig tydligt när man läser om Bonhoeffers kristologi. För Bonhoeffer var kristologin viktig och han stötte bort den kyliga akademiska analysen av kristologin och talade hellre om det personliga mötets värme. Bonhoeffer menar att kristologi har svaret på frågan vem? Bonhoeffer tycker inte om den inställning till kristologin vilken när den tar upp ett problem, frågar hur? Bonhoeffer är inte intresserad av att sätta in Kristus i något fack. För Bonhoeffer menar att Kristus finns i ordet, sakramentet och kyrkan. Bonhoeffer menar att frågan: Var är Kristus? Har tre svar.¹⁸¹

1. Kristus finns mitt i tillvaron på samma gång som han finns vid dess gräns.
2. Kristus finns i centrum av historien, i historiens mening samt ger mål och hopp åt historien.
3. Kristus finns mitt i hjärtat av naturen samt ger både hopp och mening åt hela skapelsen.

Precis som för Bonhoeffer är den Svenska kyrkans centrum Jesus Kristus. Eftersom Svenska kyrkan har Jesus Kristus som både centrum och livskälla. Centrum är även evangeliet om Jesus Kristus.¹⁸² Men inte att förglömma är att genom alla Bonhoeffers tankar om Jesus Kristus, kyrkan och samhället så går hans syn på människan som en tydlig linje. Bonhoeffer menar att det är för människornas skull som Gud sänder sin son. Vidare menar han även att det är för människornas skull som kyrkan bildas och det är för alla människors skull som ordningen i samhället måste vara påverkad av försiktighet och respekt för olikhet och mångfald. Så lika sant som det är att säga att Jesus Kristus står i centrum för Bonhoeffer så är det att säga att människan står i centrum för Bonhoeffers tänkande. För om Jesus Kristus är den människa som är sann och denna sanna människa har visat vem Gud är så är det högsta målet som går att sätta att vara sann och verklig människa.¹⁸³

De sammanhängande och förklarande elementen i Bonhoeffers teologi är hans orubbliga koncentration på uppenbarandet av Gud i Jesus Kristus. Man kan säga att Bonhoeffers teologi är en teologi av åtagande och engagemang. För att vara en kristen är att ha ett åtagande och vara engagerad i ett sätt att leva i världen. Detta sätt är Guds eget sätt på vilket han har uppenbarat sig i Jesus Kristus.¹⁸⁴ Vilket jag tycker kan jämföras med min uppfattning om att Svenska kyrkan har en tro på en både skapande och nyskapande Gud, en

---

¹⁸⁰ Robertson, E., H., 1969, s. 73.

¹⁸¹ Ibid., s. 72-73.

¹⁸² *Kyrkoordning för Svenska kyrkan med kommentarer och angränsande lagstiftning*, 2005, s. 42.

¹⁸³ Lind, Martin, 2006, s. 139.

¹⁸⁴ Godsey, D., John, 1960, s. 264.

levande och uppstånden Jesus Kristus som vill stärka vårt livsmod och ge oss nya krafter och energi varje dag att verka i världen. Jag uppfattar det verkligen som Bonhoeffer menar att i grunden säger han att Kristus verkligen är sann Gud och sann människa.

5. Slutsats

Efter att ha arbetat med mitt syfte att urskilja och jämföra huvuddragen i Bonhoeffers teologi och huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära samt efter min hypotes om att det finns likheter mellan Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans, bekännelse, tro och lära, har jag kommit fram till att det finns likheter – gemenskapstänkandet, Bibeln och Jesus Kristus- i de båda jämförda objekterns huvuddrag. Därmed har min förhoppning om att finna likheter infriades och uppsatsens syfte uppnått.

Eftersom jag kunnat belägga att min hypotes stämmer och att jag genom att min metod fick svar på mina frågeställningar anser jag att metoden var tillförlitlig.

6. Sammanfattning

Jag skall i detta kapitel av min uppsats utifrån mina resonemang i kapitel 4, kort sammanfatta uppsatsen och därmed även svaren på mina frågeställningar vilka jag har använt för att uppnå mitt syfte samt belägga min hypotes.

Min hypotes var att det fanns likheter mellan Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Denna hypotes ansåg jag vara den mest relevanta för mina tre frågeställningar eftersom uppsatsens syfte var att jämföra huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära med avsikt att se likheter och med hjälp av frågeställningarna ta reda på vilka dessa likheter var.

De tre frågeställningarna löd:

1: Vilka är huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi?

2: Vilka är huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära?

3: Vilka är likheterna mellan huvuddragen i Dietrich Bonhoeffers teologi och huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära?

I mitt arbete med att söka finna ut vad Bonhoeffers teologi består i läste jag både litteratur skriven av honom själv och litteratur skriven om honom. I redogörelsen över de olika delarna av hans liv fann jag att det både var nödvändigt och lite riskabelt att läsningen av Bonhoeffer skedde i ljuset av hur hans liv slutade. Jag fann även att mängden skriven text av honom själv och text skriven om honom var stor.

I arbetet med att söka efter huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära utgick jag från kyrkoordningen men precis som det står i Kyrkoordningen så vävs teologi och juridik ihop vilket gjorde att behovet av kompletterande litteratur blev stort. Särskilt med tanke på att jag upplevde det som om den övervägande delen av texten av kyrkoordningen består av lagtext vilket gör det svårt att direkt se det teologiska utan att läsa annan text skriven om samma sak. Detta konstaterande ledde till ett arbete med att söka efter huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära blev mer tidskrävande än vad jag trodde från början.

Genom att gå tillväga på ovanstående sätt så jag anser mig ha funnit belägg för min hypotes och därmed även funnit svar på min frågeställning genom att jag kommit fram till följande:

Det finns flera likheter mellan Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära som till exempel det att Bonhoeffer menar att människan är inkrökt i sig själv och vägen ut är endast möjlig genom Guds ingripande. Ett resonemang som kan liknas med att Svenska kyrkan menar att dopet hindrar tron från att bli inkrökt i sig själv eftersom Gud griper in i människornas liv i dopet då människan får Guds nåd. Ytterligare ett exempel är att både Bonhoeffer och Svenska kyrkan menar att tilliten finns i att leva i tron och samspelet med Jesus Kristus. Likheten ligger i att Bonhoeffer menar att människans uppdrag är att följa Jesus så att Jesus kärlek lever i oss människor. När människan lever så lever hon i tilliten till Jesus och den kärlek han ger. Svenska kyrkan menar att tron ger tillit genom att se sig själv som en del av en större helhet vilket motsvaras av Bonhoeffers tanke att följa Gud.

Det finns likheter i ovanstående exempel men jag anser dem inte vara särskilt tydliga. Däremot anser jag att likheterna framkommer på ett bättre och mer belysande sätt i Gemenskapstänkandet, Bibeln och Jesus Kristus.

6.1 Gemenskapstänkandet

Bonhoeffer menar att kyrkan måste skapa en gemenskap. Denna gemenskap skall inte vara som något ideal utan som en gudomlig verklighet. Detta att ha ett gemenskapsliv är något som syns i Svenska kyrkans gudstjänstgemenskap där människor kan samlas till det gemensamma mötet med Gud. Både Bonhoeffer och Svenska kyrkan anger att gemenskap är en del av den kristna tron.

6.2 Bibeln

Bonhoeffer ser Bibeln som en bok att hämta ifrån om det som rör honom vilket jag anser har påverkat utformningen av hans tankar och därmed hans teologi. Även för Svenska kyrkan är Bibeln viktig eftersom dess tro uttrycks i bekännelsen i ord och handling. Tron bygger på Guds väldiga handlingar vilka är omvittnade i Bibeln.

6.3 Jesus Kristus

Bonhoeffer ansåg att Jesus Kristus stod i centrum. Eftersom Jesus Kristus finns över allt både i historien och i framtiden. Jesus Kristus ger både mål och hopp. Jesus Kristus finns i människornas hjärtan vilket ger hopp och mening åt skapelsen och har uppenbarat sig i Gud. Även för Svenska kyrkan är Jesus Kristus i centrum. Svenska kyrkan har Jesus Kristus som livskälla och evangeliet om honom. Svenska kyrkan tror likt Bonhoeffer att Jesus Kristus är både sann människa och sann Gud.

7. Framtida forskning

En av avgränsningarna för den här uppsatsen låg i att jag bara skulle ta upp huvuddragen i Bonhoeffers teologi samt huvuddragen i Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Eftersom den för uppsatsen tilldelade tiden inte skulle räcka till för att i detalj redogöra för alla drag. När jag började arbetet fick jag dock frågan om inte det var tvärt om att det skulle vara mer tidskrävande att söka fram enbart huvuddragen eftersom jag då i arbetet med detta skulle vara tvungen att sälla bland informationen. Jag var då tveksam till denna kommentar men är idag beredd att till viss del hålla med. För det har varit tidskrävande att sälla bland informationen utan att på samma gång riskera att sälla bort väsentlig information men jag kvarstår ändå vid uppsatsens slut vid min ursprungliga åsikt om att det är en begränsning att bara ta upp huvuddragen. Detta konstaterande ledde till att jag kom fram till att det finns gott om utrymme för framtida forskning inom ramen för denna uppsats område. Konstaterandet anser jag får stöd av att jag upptäckte att det finns mycket forskning om Bonhoeffer men enligt de eftersökningar jag gjorde bland annat på International abstract samt bland uppsatser skriva på universitet i Sverige fann jag att det i dagsläget inte finns något skrivet inom ramen för denna uppsats syfte. Denna upptäckt anser jag förstärker vikten av att i framtiden göra en mer djupgående jämförelse mellan Bonhoeffers teologi och Svenska kyrkans, tro bekännelse och lära eftersom en sådan jämförelse skulle kunna bidra med en bredare kunskap om likheter. En sådan jämförelse skulle även täcka upp de brister som eventuellt föreligger i denna uppsats jämförelse.

Ytterligare en aspekt av Bonhoeffers liv och handlingar som jag finner det intressant att få mer kunskap om är vad hans resa till Barcelona har betytt för hans tankar och gärningar och då även för hans teologi.

8. Litteraturförteckning

8.1 Teori och metod

Grenholm, Carl-Henric, *Att förstå religion: Metoder för teologisk forskning*, Lund: Studentlitteratur, 2006.

Hultkrantz, Åke., *Metodvägar inom den jämförande religionsforskningen*, Stockholm: Esselte studium 1973.

Regnéll, Hans., *Att beskriva och förklara: Vad det innebär inom olika forskningsområden*, Avesta: Doxa, 1982.

8.2 Dietrich Bonhoeffer

Bonhoeffer, Dietrich., *Efterföljelse*, rev. översättning: Ylva Eggehorn, Örebro: Cordia 2006.

Bonhoeffer, Dietrich, *Liv i gemenskap: Därför behöver kristna varandra*, rev. utg. översättning Ingemar Lindstam, Örebro: Libris 2003.

Godsey, John, D, *The Theology of Dietrich Bonhoeffer*, London: SCM PRESS LTD 1960.

Imberg, Rune, "Bonhoeffer som prästutbildare", Johansson, Torbjörn (red.), *Dietrich Bonhoeffer: Perspektiv på hans liv, teologi och kyrkokamp*, Göteborg: Församlingsförlaget 2007.

Johansson, Torbjörn (red.), *Dietrich Bonhoeffer: Perspektiv på hans liv, teologi och kyrkokamp*, Göteborg: Församlingsförlaget 2007.

Lind, Martin, *Dietrich Bonhoeffer: Tankar om en 1900-tals martyr*, Stockholm: Cordia 2006.

Robertson, E., H., *Dietrich Bonhoeffer*, Stockholm: Verbum, 1969.

8.3 Svenska Kyrkan

Aurelius, Carl Axel, *Hjärtpunkten: Evangeliets bruk som nyckel till Augsburgska bekännelsen*, Skellefteå: Artos, 2003.

Bibel 2000 med parallellhänvisningar och Apokryferna, Svenska Bibelsällskapet Uppsala, Örebro: Marcus Förlag, 2007.

Brännström, Olaus, ”*Svenska kyrkans identitet*”, Fjärstedt, Björn, Weman, Gunnar (red.), *På väg mot framtiden: en samtalsbok om Svenska kyrkan*, Skellefteå: Artos, 2006.

Den Svenska kyrkohandboken, Del 1: Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna, 3:e rev. Uppl., Stockholm: Verbum, 2006.

Den svenska Psalmboken med tillägg, Uppsala: Verbum, 1986.

Eckerdal, Lars, Gerhardsson, Birger, Persson, Per Erik, *Vad står Svenska Kyrkan för?*, Stockholm: Verbum 1989.

Edqvist, Gunnar., Friedner, Lars, Lundqvist Norling, Maria, Tibbling, Patrik, *Kyrkoordning för Svenska kyrkan: med kommentarer och angränsande lagstiftning*, Stockholm: Verbum, 2005.

Jeanrond, Werner, G., *Guds närvaro*, Malmö: Arcus, 1998.

Persson, Per Erik, *Gemenskap: att vara kyrka i Svenska kyrkan*, Stockholm: Verbum, 2004.

Sandlund, Elisabeth, *Drabbad av det oväntade*, Stockholm: Verbum/Cordia, 2004.

Wilhelmsson, Håkan, E., (red.), *Vad är det?: Ordbok för Svenska kyrkan*, Uppsala: Mitt i församlingen, 1997.

8.4 Övrigt

Beskow, Per, *Teologiskt lexikon*, Nora: Nya Doxa 1999.

Ewald, Stefan, *Religionslexikonet*, 2:a rev. uppl., Stockholm: Bokförlaget Forum 1990.